

LATİN AMERİKA'DA İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'LE ETKİLEŞİMİ

Onur AĞKAYA¹

Öz: Bu çalışmada, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimi tarihsel bir perspektifle ele alınmakta ve Birleşmiş Milletler'in bölgedeki faaliyetlerinin etkisi analiz edilmektedir. Çalışma, insan haklarının Latin Amerika'daki gelişiminin ve uygulamaların tarihsel süreçteki birçok ihlalin sonucunda şekillendiğini ve ironik biçimde, dünyaya belli açılardan örnek teşkil ettiğini ve farklı bölgelerdeki vakalara normatif anlamda katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Çalışmada, insan hakları bağlamında Latin Amerika'da gözlemlenen önemli ilerlemelere rağmen demokratik konsolidasyonun sağlanamadığı ve sosyo-ekonomik eşitsizliğin demokratikleşme yolunda önemli bir engel teşkil ettiği savunulmaktadır. Ayrıca, BM'nin, Latin Amerika'da insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik katkıları spesifik örnekler üzerinden gösterilmekte ve değerlendirilmektedir. Nihayetinde, BM'nin ve diğer uluslararası insan hakları örgütlerinin Latin Amerika'da insan haklarının gelişimine katkıda bulunduğu ve karşılıklı etkileşim içinde, uluslararası insan hakları normlarına bu bölgeden tarih boyunca yapılmış olan katkıların potansiyel olarak artacağı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İnsan Hakları, Latin Amerika, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Örgütler, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 02.01.2022

Date of Acceptance: 18.01.2022

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi Doktor.
E-posta: onuragkaya@gmail.com.
ORCID: 0000-0003-3044-5978.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS IN LATIN AMERICA AND ITS INTERACTION WITH THE UNITED NATIONS

Abstract: In this study, the development of human rights in Latin America is elaborated through a historical perspective and the impact of the United Nations' activities in the region is analyzed. The study argues that many violations in the historical process have shaped the development and practices of human rights in Latin America and, ironically, set an example to the world in certain respects and contribute normatively to the cases in different regions. It is further argued that despite the significant progress observed in Latin America in the context of human rights, democracy has not been consolidated and socio-economic inequality remains an essential obstacle to democratization. Followingly, the study specifies and assesses the UN's contributions to protecting and promoting human rights in Latin America through specific examples. Finally, the study concludes that the UN and other international human rights organizations have made significant contributions to the development of human rights in Latin America; in mutual interaction, the region's contributions to international human rights norms may potentially increase over time.

Keywords: *Human Rights, Latin America, United Nations, International Organizations, The Inter-American Court of Human Rights.*

Giriş

Şiddetin farklı formları, yüzyıllar boyunca Latin Amerika² tarihinde merkezi bir yere sahip olmuştur. Dünyanın diğer bölgeleriyle kıyaslandığında, düşük-silah teknolojisiyle ve küçük ordularla gerçekleştirilen birkaç istisnai örnek haricinde, devletler arası savaş nispeten az gerçekleşmiş ve Latin Amerika ülkeleri birbirleriyle savaşmaktan kaçınmış olsalar da³, 1970'lerden itibaren iç savaşlar ve kriminal faaliyetler bu bölgede doruğa ulaşmış, siyasal istikrarsızlık, şiddet ve insan hakları ihlalleri bölgenin kronik sorunları hâline gelmiştir.⁴

Latin Amerika ülkeleri, Avrupalılar tarafından fethedilmek ve sömürgeleştirilmek, aynı tarihlerde bağımsızlıklarını kazanmak, aynı özgün politik eğilimlerle şekillenmek gibi birçok tarihî süreci birlikte yaşamalarına ek olarak⁵, insan haklarının gelişimi konusunda birbirine benzer tecrübelerle ortak olmuştur. Öncelikle, Latin Amerika, 1960'lardan itibaren, dünyanın diğer bölgelerinden ayrılır derecelerde ağır insan hakları ihlallerine ve yoğun terör eylemlerine maruz kalmıştır. Bu açıdan, söz konusu terörizm olduğunda, Latin Amerika, araştırmacıyı kavrama mesafeli yaklaşmak zorunda bırakır. Çünkü, Latin Amerika'daki şiddet eylemlerinin çoğu, devletlerin politikaları biçiminde tezahür etmiştir.⁶ Bölgede yüz binlerce insan katledilmiş, milyonlarca yerinden edilmiş, her yaşta ve her cinsiyetten insan işkenceye maruz kalmış, yerleri sabit olmayan göçmen merkezleri kurulmuş ve bugün dahi cesetleri hâlâ bulunamamış sayısız birey kaybolmuştur.⁷ Yine aynı süreçte, bölgede, baskının

² “Latin Amerika” terimi, yaklaşık 550 milyon beşerî nüfusun yaşadığı, kuzeyde Meksika-ABD sınırından başlayarak, güney yarım kürede Arjantin ve Şili'nin sınırlarının içinde kalan Patagonya bölgesine kadar uzanan bir bölgeyi işaret eden, makro-mekânsal bir kavrama karşılık gelmektedir. Latin Amerika terimi, bir jeopolitik ya da jeostratejik anlamdan ziyade, kültürel bir alana işaret etmektedir. Latin Amerika ülkeleri, yalnızca Güney Amerika'dan ibaret değildir; burada kastedilen, ağırlıklı olarak eski İspanyol ve Portekiz kolonilerinin bugünkü hâlidir (İbero-Amerika). Örneğin, Meksika, Kuzey Amerika'da kabul edilirken, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua Orta Amerika'da, Dominik Cumhuriyeti ve Küba Karayipler'de, diğer ülkeler (Arjantin, Brezilya, Haiti, Kolombiya, Şili vd.) Güney Amerika'da konumlanmaktadır. Yine coğrafi olarak Güney Amerika'da yer alan Guayana, Fransız Guyanası ve Surinam, teknik olarak Latin değildir.

³ Matthias vom Hau (2014), “New Perspectives on Violence and State Power in Latin America”, *Latin American Politics and Society*, Cilt 56, Sayı: 4, ss. 159-167.

⁴ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2019), “Global Study on Homicide 2019, Executive Summary”, Erişim Tarihi: 01.8.2021, Erişim Adresi: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet1.pdf>.

⁵ John Charles Chasteen (2012), *Latin Amerika Tarihi: Kanla ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*, İstanbul: Say Yayınları, s. 14.

⁶ Ruth Blakeley (2010), “State terrorism in the social sciences: theories, methods and concepts”, içinde (editörler: Richard Jackson, Eamon Murphy ve Scott Poynting) *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, New York: Routledge, s. 19; Laura Westra (2012), *Faces of State Terrorism*, Leiden: Brill, ss. 129-134.

⁷ “Kaybolmak”la atıfta bulunulan “desaparecidos”tur. İspanyolca'dan “kaybolmuş” veya “kayıp” şeklinde çevrilebilecek bu terim, bir insan hakları ihlali olarak “genellikle” devlete bağlı birimler tarafından gözetlince alındıktan sonra kendisinden haber alınamayan insanlara göndermede bulunmaktadır. Latin Amerika'da son on yıllarda aynı kaderi paylaşan ve bugün bile kendilerinden haber alınamayan binlerce kişi, gözetlince alındıktan sonra güvenlik güçlerinin elinde “zorla” kaybedilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde “kaybolmak”la aynı terime atıfta bulunulacaktır.

en yoğun olduğu zamanlarda dahi binlerce vatandaşın protestolarına ve sayısız insan hakları örgütünün kurulmasına tanıklık edilmiştir. Bugün de, bu mücadele, geçmişe dönük hakikatlerin ortaya çıkarılması ve adaletin sağlanmasına yönelik sistematik girişimler olarak sürmektedir. Bu doğrultuda, yargılanma serbestliğine ve insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasına karşı dünyaya emsaller sunan hakikat komisyonlarının ilk örnekleri yine Latin Amerika'dadır.⁸

İnsan hakları alanı, sosyal bilimlerin ve uluslararası hukukun en tartışmalı alanlarından biridir. Her şeyden önce, insan hakları, bir sosyalizasyon sürecidir ve hem devletlerin kendi içinde, hem bölgesel düzeyde, hem de uluslararası seviyede sürekli olarak yeniden üretilmektedir. İnsan haklarının gelişiminin ve güncel pratiklerin anlaşılabilmesi için, tarihsel arka planın sunulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu tarihsel süreç göz önünde bulundurularak, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimi konu edilmektedir. Bölgenin insan haklarının gelişimine sunduğu örnekler ve katkıları, Birleşmiş Milletler'le etkileşimi üzerinden analiz edilmektedir. Bununla birlikte, insan haklarının ve Latin Amerika'daki tarihsel gelişiminin tüm yönlerinin bu kısa yazıda ortaya konulması gerçekçi bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Buna mukabil, çalışmanın sınırlı yeri ve kapsamı, makro düzeyde bir okumayı zaruri kılmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimi ve insan hakları alanını çalışmanın *sui generis* zorluklarından bahsedilecektir. Kısaca değinmek adına; Latin Amerika'da insan haklarını ele alan çalışmalar, genellikle, bölgenin tarihinde yaşanan son derece ağır ihlallerle, söz konusu ihlalleri gerçekleştiren ülkelerin insan hakları normları alanındaki yapıcı katkılarını incelemek arasında kalmaktadır. Bu doğrultuda, yazıda, Latin Amerika'da görülen ağır insan hakları ihlallerine değinilecek ve aynı zamanda, bölge ülkelerinin insan hakları normlarına katkılarının göz ardı edilmemesine ehemmiyet verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünün odağını, insan hakları alanında Latin Amerika'nın uluslararası sistemle etkileşimi ve Birleşmiş Milletler'in etkisi oluşturmaktadır.

1. Latin Amerika'da İnsan Haklarının Gelişimine Genel Bakış

Latin Amerika'da, insan haklarının gelişimi ve tarihsel süreç büyük bir ironi arz etmektedir. Bu çalışmada, yaklaşımından sıklıkla yararlanan Cardenas, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimini yerinde bir ifadeyle “*terör ve umut içeren*” bir durum olarak

⁸ Ellen Lutz & Kathryn Sikkink (2001), “The Justice Cascade: The Evolution and Impact of Foreign Human Rights Trials in Latin America”, *Chicago Journal of International Law*, Cilt 2, Sayı: 1, s. 14.

nitelendirmektedir.⁹ Bu doğrultuda, bölümün ilk alt başlığında, Latin Amerika’da yaşanan insan hakları ihlallerine çalışmanın yerinin ve kapsamının sınırına bağlı olarak seçici bir anlatı ile değinilecek, daha sonra, bölgede insan haklarının gelişimini konu edinen çalışmaların özgün zorlukları tartışılacaktır. İkinci alt başlıkta, Latin Amerika ülkelerinin uluslararası insan hakları normlarına katkıları değerlendirilecektir. Bölümün son alt başlığında, Latin Amerika’da insan haklarının bölgesel düzeyde gelişimi ve bu doğrultuda atılan adımlar ele alınacaktır.

1.1. Modern Latin Amerika Tarihinde İnsan Hakları İhlalleri

İnsan hakları ihlalleri genel olarak, birçok Latin Amerika ülkesindeki askerî darbelerin, kaçırılmaların, kaybolmaların, ölüm mangalarının ve kanlı iç savaşların eseridir. Makro bir bakışla, 1900’den 2000’e dek Latin Amerika’daki 20 ülkede tam 167 darbe gerçekleştiği görülmektedir.¹⁰ Bağımsızlığını kazandıktan sonra, tarihte, askerî yönetim altına girmemiş tek bir Latin Amerika ülkesi bulunmamaktadır.¹¹

Tablo 1: Latin Amerika’da askerî yönetim süreleri

Ülkeler	Yıllar
Arjantin	1930–32; 1943–46; 1955–58; 1966–73; 1976–83.
Bolivya	1839–1843; 1848; 1857–61; 1861; 1864–72; 1876–79; 1899; 1920–21; 1930–31; 1936–40; 1946–47; 1951–52; 1964–66; 1970–82.
Brezilya	1964–85.
Dominik Cumhuriyeti	1899; 1930–61.
Ekvador	1876–1883; 1935–38; 1947; 1963–66; 1972–79.
El Salvador	1885–1911; 1931–82.
Guatemala	1944–45; 1954–57; 1957–66; 1970–1986.
Haiti	1950; 1956–57; 1957–90; 1991–94.
Honduras	1956–57; 1967–79.
Kolombiya	1953–58.

⁹ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America: A Politics of Terror and Hope*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

¹⁰ Peter H. Smith (2005), *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*, Oxford: Oxford University Press, s. 77.

¹¹ Latin Amerika’nın modern tarihindeki askerî darbeleri ve askerî yönetim dönemlerini inceleyen Türkçe’ye çevrilmiş önemli bir çalışma için bakınız; Alain Rouquié (1986), *Latin Amerika’da Askerî Devlet*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Kosta Rika	1868–1870; 1876–1882; 1917–19.
Küba	1933; 1952–59.
Meksika	1876; 1877–1880; 1884–1911.
Nikaragua	1937–56; 1967–79.
Panama	1968–1989.
Paraguay	1940–1948; 1954–1989.
Peru	1842–44; 1865–67; 1872; 1879–81; 1914–15; 1930–31; 1948–50; 1962–63; 1968–80.
Şili	1973–90.
Uruguay	1865–68; 1876–79; 1933–38; 1973–85.
Venezuela	1858–59; 1859–61; 1861–63; 1908–13; 1922–29; 1931–35; 1948–58.

Latin Amerika modern tarihinin en çok bilinen askerî darbeleri ve müteakip cunta dönemleri, yakın zamanda gerçekleşmiş olmalarının da etkisiyle, Şili’de ve Arjantin’de yaşananlardır. Latin Amerika’nın en güçlü demokrasilerinden biri olarak görülen Şili’de, 1970 Başkanlık seçimlerini kazanan sosyalist aday Salvador Allende, 11 Eylül 1973’te Şili Ordusu tarafından Latin Amerika tarihinin en kanlı darbelerinden biriyle devrilmiştir. Darbeden hemen sonra Allende’nin başında olduğu *Unidad Popular*’ı (Halk Birliği) destekleyen binlerce aydın, öğrenci, sanatçı, köylü birliği üyeleri ve vatandaş Şili Ulusal Stadyumu’na götürülmüş, işkence görmüş ve kaybedilmiştir.¹² Darbeden sonra ülkeyi 17 yıl boyunca yöneten Augusto Pinochet dönemi boyunca 3.000’den fazla vatandaş ölmüş ya da kaybedilmiştir.¹³

Arjantin’de ise, 1966 ve 1973 yılları arasında, gerilla hareketleri *escuadrón de la muerte* (ölüm mangaları) stratejileri ile bastırılma yoluna gidilmiş ve bu dönemde yaklaşık 20.000 kişi kaybedilmiştir.¹⁴ 1946 ve 1955 yılları arasında Başkanlık yaptıktan sonra askerî darbeyle görevine son verilen ve kendisi de eski bir Albay olan Juan Domingo Perón’un 1973’te sürgünden dönerek ikinci kez Başkan seçilmesiyle sivil yönetime tekrar geçilmiştir. Ancak, Perón, bu dönemde 10 ay bile geçmeden ölünce, yerine Başkan Yardımcılığı görevini sürdüren eşi Isabel Perón gelmiştir. Ülkenin ilk kadın Başkanı olan Perón da 1976’da bir

¹² John Charles Chasteen (2012), *Latin Amerika Tarihi*, s. 330.

¹³ Çalışmalarını 1991’de tamamlayan *Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación*’un (CNVR) (Hakikat ve Uzlaşma Ulusal Komisyonu) nihai raporuna göre, Şili’de 1973 ve 1989 yılları arasında kaybolan, öldürülen, işkence edilen ve kaçırılanların sayısı 3.428’dir. Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación [CNVR] (1991), Erişim Tarihi 31.12.2021, Erişim Adresi:

https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Chile03-Charter_decree1040.pdf.

¹⁴ John Charles Chasteen (2012), *Latin Amerika Tarihi*, s. 325.

askerî darbeye görevden alınmış ve Arjantin, 7 sene sürecek bir başka cunta dönemine girmiştir. 1983-1984'te 9 aylık bir çalışma yürüten *Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas*'ın (Kişilerin Kaybolmasına Dair Ulusal Komisyon), daha sonra “*Nunca Más*” (Bir Daha Asla) adıyla yayınlanan raporuna göre, cunta rejiminin muhalefete ve gerilla hareketlerine karşı sürdürdüğü “*kirli savaş*”¹⁵ boyunca 8.960 kişinin kaybolduğu belgelenmiş, buna ek olarak, kayıpların yakınlarından alınan bilgiler doğrultusunda bu sayının 10.000 ile 30.000 arasında olduğu tahmin edilmiştir.¹⁶ 30 Nisan 1977'de yakınlarını kaybeden annelerin daha sonra oluşuma adını verecek olan meydanda toplanmasıyla başlayan ve farklı coğrafyalardaki toplumsal hareketlerin repertuarına ilham verecek şekilde küreselleşen *Las Madres de Plaza de Mayo* hareketi¹⁷, şiddet içermeyen yöntemler ve sembollerle sessiz, ancak etkili bir mücadeleye girişmiştir. Bu şekilde, kurbanların yakınları dünya kamuoyunun dikkatini kirli savaş boyunca gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine çekmeyi başarmıştır. Daha sonra, dikta rejiminin kullandığı yöntemlerin; ağır fiziksel işkence, otomatik silahlarla kurşuna dizme, uçurumdan atma, kurbanları yüksek irtifadan uçaktan denize atmaya dayanan *vuelo* (uçuş), uyuşturucuya zorla alıştırma, bebek kaçırma gibi pratikler olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁸

1980'lerden itibaren, Latin Amerika'daki insan hakları ihlalleri Orta Amerika'da yoğunlaşmıştır. 1954'ten sonra askerî hükümetlerin neredeyse aralıksız yönettiği Guatemala'da gerilla hareketleri ve muhalif eylemler yine kirli savaş stratejileriyle bastırılmaya çalışılmıştır. 1960'tan 1996'ya kadar süren iç savaş boyunca, hükümet güçleri yalnızca başta *Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca*'nın (Guatemala Ulusal Devrim Birliği) olduğu solcu milis güçlerine karşı değil, bunlara destek veren ve genellikle ülkenin geri kalanından daha fakir olan Maya yerlilerine karşı da emsalsiz şiddet yöntemlerine başvurmuştur. 1996'ta imzalanan barış anlaşmasıyla biten savaş boyunca,

¹⁵ Kirli savaş kavramı, çok genel bir ifadeyle, Arjantin'de 1976 ve 1983 yılları arasındaki askerî diktatörlük rejiminin muhalif gruplara karşı uyguladığı sistematik “*devlet terörizmi*”ni anlatmak için kullanılmıştır. Ancak, zaman içinde Paraguay (1954-1989), Brezilya (1964-1985), Bolivya (1971-1981), Uruguay (1973-1985) ve Şili'deki (1973-1990) süreçler de birer kirli savaş olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca, kavram, yalnızca Latin Amerika'daki süreçlere özgü değildir ve başta Afrika kıtası olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki terör stratejilerine dayanan, genellikle devlet-kaynaklı baskıcı politikaları ve uygulamalarını içeren tarihsel süreçleri anlatmak için kullanılabilir hâle gelmiştir. Genel olarak Latin Amerika'da gerçekleşen kirli savaş örneklerini inceleyen bir çalışma için bakınız; Ester Ruben & Onur Ağkaya (2021), “Meksika'nın ‘Bilinmeyen Kirli Savaşı’: Latin Amerika'da ‘İstisnai’ Bir Örnek”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 45, Sayı: 2, ss. 449-448.

¹⁶ Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas [CONADEP] (1984), Erişim Tarihi 31.12.2021, Erişim Adresi: <https://www.usip.org/publications/1983/12/truth-commission-argentina>.

¹⁷ Ayfer Genç-Yılmaz (2014), “Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler; Türkiye’de Cumartesi Anneleri ve Arjantin’de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, s. 54.

¹⁸ Marguerite Feitlowitz (2011), *A Lexicon of Terror: Argentina and the Legacies of Torture*, New York: Oxford University Press, ss. 68-69.

yüzde 93'ünün hükümet güçleri ve bunlarla bağlantılı paramiliter grupların eylemleri sonucunda 200.000'den fazla insan öldürülmüştür. Öldürülenlerin yüzde 83'ünün Maya yerlisi, yüzde 17'sinin de *Ladino*¹⁹ kökenli olduğu belgelenmiştir.²⁰ 1,5 milyondan fazla insanın yerinden edildiği ve 150.000 kadarının da sürgüne gönderildiği bu süreçte, Guatemala Ordusu, Maya yerlilerine karşı açıkça ve soykırıma varan şiddet eylemleri gerçekleştirmiştir.²¹

Orta Amerika'da devlet terörünün on binlerce insanın hayatına mal olduğu bir diğer savaş El Salvador'da yaşanmıştır. 1920'lerden sonra uygulanan toprak politikalarının kırsal kesimlerdeki yoksulların açlıktan ölmesine neden olduğu ülkede, 1970'lerden itibaren, Salvador Kilisesi, oligarşik yapılanmaya karşı anti-komünist pozisyonundan uzaklaşarak yoksullardan yana özgürlük hareketini benimsemiştir.²² Bu değişimde, anti-komünist ölüm mangalarının yoksullar için çalışan kilise temsilcilerini hedef alması çok büyük bir etken olmuştur. Hem kiliseyi, hem de gerilla hareketini hedef alan mücadelenin sloganının “*Yurtsever Ol, Bir Rahip Öldür*” hâline gelecek kadar şiddet ortamının tırmandığı El Salvador'da, *Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional* (Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi) ile ordu arasındaki çatışmalar, 1992'de imzalanan Chapultepec Barış Anlaşması'yla son bulmuştur. *Çılgınlıktan Umuda: El Salvador'da 12 Yıllık Savaş* adıyla yayımlanan hakikat komisyonunun raporuna göre, sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1980 ve 1992 arasındaki iç savaş sırasında işlenen on binlerce cinayetin failleri yüzde 85 oranında devlet görevlileridir.²³ Yine aynı dönemde, bir başka Orta Amerika ülkesi Nikaragua'da 42 yıldır ülkeyi yöneten Somoza Ailesi'nin hanedanlığına son vererek yönetimi ele geçiren devrimci *Sandinistalar*'la yeni rejime karşı olan *Contralar* arasında kirli savaş taktiklerine başvuru çatışmalar 30.000 insanın hayatına mal olmuştur.²⁴

Bağımsızlığını kazandıktan sonra uzun yıllar cuntanın başta olduğu Peru'da, baskıcı yönetim ve sosyo-ekonomik eşitsizliklere karşı, 1980 yılında *Sendero Luminoso* (Aydınlık Yol Hareketi), aşırı Maoist bir doktrinle birlikte oldukça aşırı şiddet yöntemlerini içeren bir

¹⁹ Ladino, Guatemala'da genel olarak yerli kökenli olmayan, İspanyolca konuşmakla birlikte bazı yerli geleneklerini de benimsemiş etnik grup için kullanılmaktadır.

²⁰ Comisión para el Esclarecimiento Histórico [CEH] (1999), Erişim Tarihi: 31.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>.

²¹ Victoria Sanford (2003), *Buried Secrets: Truth and Human Rights in Guatemala*, New York: Palgrave Macmillan, s. 14.

²² John Charles Chasteen (2012), *Latin Amerika Tarihi*, ss. 340-341.

²³ Comisión de la Verdad Para El Salvador [CVES] (1993), *From Madness to Hope: The 12-Year War in El Salvador: Report on the Truth for El Salvador*, Erişim Tarihi: 30.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-el-salvador>.

²⁴ Thomas C. Wright (2017), *Latin America since Independence: Two Centuries of Continuity and Change*, Lanham: Rowman & Littlefield, s. 264-270.

isyan hareketi başlatmıştır. 1982’de, bir diğer radikal devrimci grup *Movimiento Revolucionario Túpac Amaru* da (MRTA) (Túpac Amaru Devrimci Hareketi), zaman zaman sivilleri de hedef alan eylemlerine başlamıştır. Aynı derecede ağır şiddet yöntemlerine başvuran orduyla iki oluşum arasındaki çatışmaların sonucunda, 61.007 ila 77.552 kadar insan hayatını kaybetmiş ve yüzbinlerce kişi yerinden edilmiştir. 1990 ve 2000 yılları arasında ülkeyi dikta rejimiyle yöneten Alberto Fujimori’nin görevini bırakmasından sonra göreve gelen geçici yönetimin izniyle kurulan hakikat komisyonunun yaklaşık 2 yıl süren çalışmaları sonucunda yayınladığı raporda, ölümlerin yüzde 54’ünden *Sendoro Luminoso*’nun, yüzde 1.5’inden MRTA’nın ve kalanlardan, en başta Fujimori yönetimi olmak üzere, hükümet güçlerinin sorumlu olduğu açıklanmıştır.²⁵

Kolombiya, insan hakları ihlallerinin en uzun süreli yaşandığı Latin Amerika ülkelerinden biridir. 1948’de Kolombiya Liberal Partisi Başkan adayı Jorge Eliécer Gaitán’ın öldürülmesiyle başlayan ve başkent Bogotá’da gerçekleşmesine atfen *El Bogotazo* olarak anılan isyan, daha sonra ülkenin geneline yayılmış, yönetimdeki Kolombiya Muhafazakâr Parti yanlılarıyla Liberal Parti yanlıları 10 yıl süren bir savaşa girişmiştir. “*La Violencia*” olarak anılan bu dönemde yaklaşık 250.000 kişinin öldürüldüğü ve yüz binlercesinin de yerinden edildiği tahmin edilmektedir. Sonraki dönemde de, ülke; kutuplaşma, sosyal eşitsizlik, uyuşturucu kartellerinin kriminal faaliyetleri ve şiddetinin yanında *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC) ve *Ejército de Liberación Nacional* (ELN) gerillaları ile hükümet güçleri ve onun kontrolündeki ölüm mangaları arasındaki çatışmalarda kayıp on yıllar yaşamıştır. Özellikle 1984 ve 1993 yılları arasında, Kolombiya’yı yeniden iç savaşın eşiğine getiren uyuşturucu kartellerinin sınır tanımayan şiddet eylemleri “*narko-terör dönemi*” olarak anılmaya başlanmıştır.²⁶ Zaman zaman gerilla örgütlerinin de karıştığı uyuşturucu trafiği bütün Latin Amerika’ya ve ABD’yle Kanada’ya yayılan uluslararası bir sorun hâline gelmiş ve yalnızca Kolombiya’da, tahminen 50.000 kişinin ölümüne neden olmuştur.²⁷ Yaklaşık 250.000 kişinin ölümüne ve 6 milyondan fazla insanın yerinden edilmesine neden olan Kolombiya hükümetleri ile FARC arasındaki yarım asırlık savaş, 23

²⁵ Comisión de la Verdad y Reconciliación [CVR] (2003), “Supreme Decree No. 065-2001-PCM”, Erişim Tarihi: 27.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-peru-01>.

²⁶ Angélica Durán-Martínez (2018), *The Politics of Drug Violence: Criminals, Cops, and Politicians in Colombia and Mexico*, New York: Oxford University Press.

²⁷ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, ss. 39-40.

Haziran 2016'da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla son bulmuştur²⁸; ancak, çeşitli silahlı grupların varlığı ve faaliyetleri, iç savaşın tamamen sonlanmasına engel teşkil etmektedir.²⁹

Latin Amerika'da, kriminal faaliyetlerin yoğunluğu ve narko-terörizm konusunda Kolombiya'dan sonraki en sorunlu ülke Meksika'dır. O kadar ki, “*Meksika'nın Kolombiyalılaşması*” sıklıkla tartışılan bir konu hâline gelmiştir.³⁰ Meksika, bugün, insan hakları ihlallerinin sıradanlaştığı, yolsuzluğun, rüşvetin, vatandaşlara karşı polis şiddetinin ve özellikle kadın cinayetlerinin korkunç boyutlara ulaştığı bir ülke görünümündedir. Meksika'da kartel savaşlarının yalnızca 2006'dan sonraki on yıllık bilançosu sayıları 23.000'den fazla olan zorla kaybedilmiş kişidir.³¹

Brezilya, güvenlik güçlerinin vatandaşlara yönelik şiddetinin enformel bir kurum olarak varlığını sürdürdüğü bir diğer Latin Amerika ülkesidir.³² 1964 ve 1985 yılları arasındaki askerî yönetim döneminde, ölüm mangalarının gerçekleştirdiği cinayetler ve gözaltındaki vatandaşlara yönelik işkenceler, o dönemki rejimin karakteriyle özdeşleşmiştir. 1946'dan 1988'e kadar ülkede gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini araştıran ulusal hakikat komisyonunun 2014'te tamamladığı raporlara göre, 434 kişinin askerî yönetim yetkililerince öldürüldüğü ya da kaybolduğu ve 20.000'den fazla kişinin de işkence gördüğü açıklanmıştır.³³ Yine, raporlara göre, dikta döneminde 8.300'den fazla yerlinin askerî yönetim tarafından öldürüldüğü tahmin edilmektedir.³⁴

Latin Amerika'da insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden bir diğeri olan Haiti, 1950 ve 1990 yılları arasındaki dönemin yaklaşık 35 yıl boyunca askerî diktatörlükle yönetilmiştir. Ülkenin demokratik seçimle göreve gelen ilk Başkanı Jean Bertrand Aristide, göreve başladıktan 8 ay sonra bir askerî darbeyle iktidardan düşürülerek sürgüne gönderilmiştir. Darbeyi gerçekleştiren General Raoul Cédras, 1991'den 1994'e kadar ülkeyi

²⁸ Sibylla Brodzinsky & Jonathan Watts (2016), “Colombia and Farc rebels sign historic ceasefire deal to end 50-year conflict”, *The Guardian*, Erişim Tarihi: 22.9.2020, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/23/colombia-farc-rebel-ceasefire-agreement-havana>.

²⁹ Human Rights Watch (2021), “Colombia: Events of 2020”, Erişim Tarihi: 31.12.2021, Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/colombia>.

³⁰ Christopher Paul & Colin P. Clarke & Chad C. Serena (2014), *Mexico Is Not Colombia: Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations—Supporting Case Studies*, Santa Monica, California: RAND Corporation, RR-548/2, 2014.

³¹ Jan Martínez Ahrens (2015), “La ONU se pide que se interroge a los militares del caso Ayotzinapa”, *El País*, Erişim Tarihi: 13.7.2021, Erişim Adresi: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/09/16/actualidad/1442366479_791660.html.

³² Gretchen Helmke & Steven Levitsky (2006), “Introduction”, içinde (editörler: Gretchen Helmke ve Steven Levitsky) *Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 4.

³³ Henrique Tavares Furtado (2015), “Against state terror: lessons on memory, counterterrorism and resistance from the Global South”, *Critical Studies on Terrorism*, Cilt 8, Sayı: 1, s. 86.

³⁴ *A.g.e.*

ağır insan hakları ihlallerinin yoğunlaştığı bir rejim altında *de facto* yönetmiştir. ABD yönetiminin güç kullanma tehdidinden sonra, Cédras, görevini tekrar Aristide'e bırakmıştır. 1995'te kurulan Haiti Ulusal Hakikat ve Adalet Komisyonu'nun 1996 tarihli nihai raporuna göre, aralarında cinsel saldırıya ve işkenceye uğrayan birçok kadının ve gazetecinin bulunduğu 8.667 kişi, askerî yönetim dönemin tarafından gerçekleştirilen ve sayısı 18.629'u bulan insan hakları ihlaline maruz kalmıştır.³⁵

Bu alt başlıkta, Latin Amerika'da başlıca insan hakları ihlalleri, bazı ülkeler üzerinden genel hatlarıyla anlatılmıştır. Makalenin sınırlı yeri ve kapsamı, belli ülkeler ve emsaller üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Her biri tek başına birer literatür yaratan bu emsaller ve bölgede gerçekleşen, ancak, burada değinilemeyen diğer insan hakları ihlallerinin hiçbirinin diğerlerinden daha az önemli olduğu savunulmamaktadır. Örneklerin seçiminde, genelde, insan hakları ihlallerinin birer hakikat komisyonu raporuyla belgelenmiş olmasına ehemmiyet verilmiştir. Burada amaçlanan, Latin Amerika'daki insan hakları ihlalleri hakkında genel bir fikir sağlanmasıdır. Çalışmanın diğer bölümlerinde, başka emsallere ve burada bahsedilenlere mümkün oldukça farklı yönlerden tekrar değinilecektir.

1.2. Latin Amerika'nın İnsan Hakları Normlarına Katkıları

Bir önceki alt başlıkta ele alınan insan hakları ihlallerinin, hemen hepsinin insanlığa karşı işlenen suçlar kategorisi altında, evrensel olarak kabul gördüğüne dikkat çekilmesi gerekmektedir. Ayrıca, istatistiksel veriler her ne kadar gerçekleştirilen ihlallerin büyüklüğünü gösterir nitelikte olsa da, insan hakları çalışmalarında kantitatif yöntemlere başvurmak, insan hayatlarının sayısallaştırılmasına bağlı olarak yaşananları, en azından, sıradanlaştırma sakıncasını içermektedir. Çalışmanın başında dikkat çekildiği üzere, bu kadar geniş bir coğrafyada, uzun sayılabilecek bir tarih aralığını ele alan bu çalışmanın makro bir yaklaşımı zaruri kıldığı hatırlanmalıdır. Bu noktada, Latin Amerika'da insan hakları konusunda yapılan çalışmalardaki birinci zorluk kendini göstermektedir: Otoriter yönetimlere dayalı siyasi tarihi, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimini konu edinen çalışmaları anlaşılır sebeplerle, yalnızca bölgedeki ağır ihlallerin anlatıldığı tek yönlü bir tasvire götürmektedir. Ne var ki, bu tür çalışmalar, ekseriyetle eksik kalmaktadır. Çünkü, Latin Amerika'da insan haklarının gelişimi yalnızca aşırı derecelerdeki insan hakları ihlallerini değil, bölge ülkelerinin uluslararası insan hakları normlarına yaptıkları katkılar incelenmeden anlayamaz.

³⁵ Commission Nationale de Vérité et de Justice [CNVJ] (1996), Erişim Tarihi: 1.1.2022, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-haiti>.

Latin Amerika insan haklarının dünyadaki gelişimine pek de bilinmeyen eşsiz katkılar sunmuştur. Mirasları yüzyıllara dayanan bu tarihî gelişimler: 1-) felsefi olarak: insanlar arasında eşitlik ve yerli halkların haklarına dayanan fikirlerin kökleri, Bartolomé de las Casas'ın etkisinde yatmaktadır; 2-) kurumsal olarak: ekonomik ve sosyal hakların dünya gündemine girmesi Meksika'nın 1917 devrimci anayasasının etkisiyle başlamıştır; ve 3-) siyasal olarak: uluslararası hukuki belgelerin hazırlanmalarında insan hakları normlarının küresel olarak gündeme getirilmesinde Latin Amerika ülkelerinin gayretleri özellikle 1940'larda önemli değişimlere yol açmıştır.³⁶

Bartolomé de las Casas, şüphesiz, yerli hakları konusundaki fikirleriyle, modern insan hakları kavramı üzerinde silinmez bir iz bırakmıştır. İspanyol bir keşiş olan de las Casas, “*Yeni Dünya'nın fethi ve Hristiyanlaştırılması*” sürecine doğrudan katılmış ve hem 1518 ve 1548 yılları arasında kaleme aldığı eserlerinde ortaya koyduğu fikirlerle, hem de bir erken dönem aktivisti olarak yerlilerin haklarının ateşli bir savunucusu olarak ünlenmiştir. Eserlerinin arasından en ünlüsü *Historia de las Indias*'tır (Yerlilerin Tarihi)³⁷. De las Casas'ın fikirleri, örneğin Afrikalılar'ın köleleştirilmesine karşı çıkmaması gibi tutarsızlıklar içerse bile, hem yazılarının, hem de aktivizminin eleştirelliği, döneminin çok ilerisindedir.³⁸

Latin Amerika ülkelerinin insan hakları normlarına kurumsal anlamdaki etkisi de uzun bir geçmişe sahiptir. Bağımsızlıklarından 2006'ya kadar, 20 Latin Amerika ülkesi toplam 251 adet ulusal anayasa düzenlemiştir ve bunların 234'ü, 1977 yılına kadar yapılmıştır.³⁹ Söz konusu sayılar, tek başına, bölgenin siyasal dinamizminin ve değişim hızının kurumsal yansımalarının anlaşılabilmesi açısından önemli bir ipucu vermektedir. Ne var ki, Latin Amerika'da düzenlenen anayasalar, sayıları itibariyle değil, düzenledikleri haklar sebebiyle dünyaya birer model oluşturmuşlardır. Bağımsızlıktan sonra bölgede ilk anayasalar yapılırken, Avrupa Aydınlanması fikirlerinden, Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nden ve nispeten daha az nebzede olsa da ABD'deki anayasal haklar modelinden esinlenilmiştir. Dolayısıyla, Latin Amerika'daki ilk anayasaların çoğu, bireysel haklar ve özgürlükler kavramlarını ABD modelinden ve bunun yanında, vatandaşların eşitliği ve ödevlerini Kıta Avrupası'ndan alarak bir araya getirmiştir. Simón Bolívar'ın özellikle benimsediği bu melez model itibariyle, özgürlük, eşitlik ve özel mülkiyet haklarının

³⁶ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 6.

³⁷ De Las Casas'ın Türkçe'ye çevrilmiş derleme bir çalışması için bakınız; Bartolomé de las Casas (2015), *Kızılderililer Nasıl Yok Edildi*, İstanbul: Şule Yayınları.

³⁸ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, ss. 7-8.

³⁹ Paul Drake (2009), *Between Tyranny and Anarchy: A History of Democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford: Stanford University Press, s. 29.

dokunulmazlığı kutsal sayılmış; kölelik insanlığa karşı saygının, utanç verici bir ihlali olarak kınanmış; yönetimlerin, hakların güvence altına alınmasında etkin sorumluluğu desteklenmiştir. Yüzyıl kadar devam eden bu melez anayasa deneyiminden sonra, bugün hâlâ yürürlükte olan 1917 Meksika Devrimci Anayasası ile birlikte, ekonomik ve sosyal hakların anayasada düzenlenmesi, insan hakları alanında çığır açıcı bir adım olmuştur. Bu doğrultuda, bir ulusal anayasa ilk kez çalışma hakları ve adil çalışma koşullarını düzenleyerek hem bölgede, hem de dünyada yapılacak yeni anayasalar için bir zemin hazırlamıştır. Cardenas'ın belirttiği gibi Meksika Anayasası'nın arazilerin kamulaştırılmasını ve yeniden dağıtılmasını öngörmekle, temelinde toplumun faydasını gözeten tanımlarının insan haklarına yaptığı katkı dikkat çekicidir.⁴⁰ Bölgede düzenlenen anayasalar, bu bağlamda, dışarıdan ithal edilen vatandaşlık hakları ve ödevlerinin birleştirilmesinde ve hem özellikle yerli halklar gibi grup haklarına, hem de sosyal ve ekonomik haklara verdiği önemle dünyadaki yeni anayasalara model oluşturan Latin Amerika ülkelerinin ulusal anayasaları, insan hakları normlarına eşsiz katkılar sağlamıştır.

Latin Amerika'daki ulusal anayasaların insan hakları normlarına katkıları, aynı zamanda bölgede insan haklarının gelişimini konu alan çalışmaların ikinci zorluğunu da ortaya koymaktadır: insan hakları sorunlarının çoğu, bölgedeki sosyo-ekonomik eşitsizliklere dayanmaktadır. Zira, verilen birçok örnekte aşikâr olduğu üzere, gerek devrimci gerilla hareketlerinin ideolojik referansları, gerek organize suç örgütlerinin kendilerini yaşatabilecek ve faaliyetlerini genişletebilecek alanlar bulmaları, temelde Latin Amerika toplumlarında yüzyıllar içinde şekillenerek kökleşen sosyo-ekonomik katmanlaşmalara dayanmaktadır. Bu bağlamda, anayasaların işlerliği önemli bir tartışma konusu olarak sivrilmektedir. Söz konusu Latin Amerika olduğunda, Drake'in ifade ettiği gibi yazılı anayasaların yerine pratiğin işlediği görülmektedir.⁴¹ Özellikle neoliberal politikalara geçildikten sonra, anayasalarda öngörülen ekonomik ve sosyal hakların daha da aşıldığı gözlemlenmektedir.⁴²

Latin Amerika'da demokrasi ve insan haklarının gelişimi de yine sosyo-ekonomik eşitsizlik üzerinde şekillenmektedir. İnsan haklarının gelişiminin demokratikleşmeyle ilişkisi, bugün üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biridir. Genel yaklaşıma göre, ülkeler demokratikleştikçe insan hakları ihlalleri o derecede azalmaktadır. Bu kadar kapsamlı bir tartışmanın derinlerine inmek, bu çalışmanın kapsamını ve amacını aşmaktadır. Bu

⁴⁰ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 10.

⁴¹ Paul Drake (2009), *Between Tyranny and Anarchy*, s. 32.

⁴² Michelle D. Bonner (2019), "What democratic policing is ... and is not", *Policing and Society*, DOI: 10.1080/10439463.2019.1649405.

doğrultuda, yalnızca Latin Amerika ülkelerinde demokrasiye yüklenen farklı anlamların temelinde yine sosyo-ekonomik sebeplerin yattığından kısaca bahsedilmekle yetinilecektir.

1960'lardan itibaren Siyaset Bilimi literatüründe demokratikleşme ve kalkınma üzerine yapılan tartışmalarda model olarak en çok incelenen bölgelerden biri olan Latin Amerika'daki ülkelerin birçoğu⁴³, 1980'lerden itibaren hızlı biçimde demokrasiye geçmiştir. Fakat, bu ülkelerdeki demokrasilerin niteliği ve gücü önemli bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Pratikte de görüldüğü üzere, Latin Amerika'daki ülkelerin hepsi birbirlerinden farklı demokrasi tanımlarına sahiptir.⁴⁴ Birçok yönetimde askerî güçlerin etkisi azalmakla birlikte, temel hak ve özgürlükler genişletilmiş, ancak, insan hakları ihlalleri sürdürülmüştür. Bunun yanında, Latin Amerika ülkelerinin önünde, demokrasiye geçildikten sonraki en önemli sorunlardan biri ise demokrasinin konsolidasyonu olmuştur.⁴⁵ Örneğin, Haiti, konsolidasyon sorununun en zor yoldan tecrübesini 1990-1991 seçimlerinden sonra yaşamıştır ve ülkede demokrasi açığı bugün dahi sürmektedir. Yine bu noktada, asıl dikkat çekici unsur, sosyo-ekonomik eşitsizliğin yansımalarının Latin Amerika'da demokrasiye yüklenen anlamlardan en az siyasal eşitlik kadar refah beklentisinde de kendini göstermesidir. Örneğin, birçok Latin Amerikalı, ekonomi kötüyse, demokrasinin feda edilmesini bir sorun olarak görmemektedir.⁴⁶ Örnek vermek adına; iç savaştan çıkan birçok Latin Amerika ülkesinden biri olan El Salvador'da, nüfusun yüzde 50'den fazlası yoksulluk sınırının altındadır ve El Salvadorlular, diğer milyonlarca Latin Amerikalı gibi geçinebilmek için ABD'de kaçak olarak çalışarak ailesine para göndermekten başka çıkar yol görmemektedir. Bu durum: "*Artık, işkenceler yok; belirgin insan hakları ihlalleri yok. Pazar ekonomisinin belirlediği kurallar içinde, fakat, demokratik bir sistem içinde yaşıyor. Yiyecek yok, ancak, oy hakkı var.*" şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁷ Her ne kadar demokrasiyi yalnızca seçimlerde oy vermek olarak yorumlayan sınırlı bir perspektif olsa da, Rueschmayer'ın işaret ettiği gibi "*siyasal eşitlik, ekonomik ve sosyal eşitlikle doğrudan bağıntılıdır*"⁴⁸ ve bu eşitliği dengeleyebilme güçlüğü, bugün, Latin Amerika ülkelerinde insan haklarının gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak görünmektedir.

⁴³ Sabri Sayarı & Hasret Dikici Bilgin (2015), "Karşılaştırmalı Siyaset Alanının Gelişimi", içinde (editörler: Sabri Sayarı & Hasret Dikici Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.13-16.

⁴⁴ Paul Drake (2009), *Between Tyranny and Anarchy*, ss. 201-202.

⁴⁵ Terry Lynn Karl (1990), "Dilemmas of Democratization in Latin America", *Comparative Politics*, Cilt 23, Sayı: 1, s. 1.

⁴⁶ Paul Drake (2009), *Between Tyranny and Anarchy*, s. 208.

⁴⁷ Andrea Bilbao (2007), "God Bless El Salvador", *Punto y Coma*, Sayı: 4, s. 12.

⁴⁸ Dietrich Rueschmayer (2004), "Addressing Inequality", *Journal of Democracy*, Cilt 15, Sayı: 4, s. 76.

Latin Amerika ülkelerinin uluslararası insan hakları normlarına olan, özellikle de BM bünyesindeki uluslararası hukuki belgelerin hazırlanmasındaki katkıları ve gayretlerine çalışmanın ikinci bölümünde değinilecektir.

1.3. Latin Amerika’da İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Gelişimi

Latin Amerika’da insan haklarının bölgesel anlamda korunması ikili bir kurumsal mekanizma üzerinden sağlanmaktadır. İşbirliği içinde çalışan bu iki kurum, Amerikan Devletler Teşkilatı (ADT) çatısı altında faaliyetlerini yürüten Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi’dir (AAİHM).

2 Nisan 1948 Bogotá Konferansı’nda kabul edilen ve 1951’de yürürlüğe giren ADT Kurucu Şartı ve Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi’nin Latin Amerika’da insan haklarının korunmasının iki kurucu belgesi olduğu kabul edilmektedir.⁴⁹ BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden yaklaşık 8 ay daha önce kabul edilen ve toplam 38 maddeden oluşan Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi’nin ilk 28 maddesi; yaşama, özgürlük, kişisel güvenlik, kanun önünde eşitlik, özel ve aile yaşamını ve itibarını koruma, kadınlara çocuklarını koruma, konut dokunulmazlığı, sağlığın ve refahın korunması, kültürel hakların korunması, çalışma ve sosyal güvenlik, adil olarak dinlenme ve maaş, seçme ve seçilme, toplantı ve gösteri, dernek kurma, dilekçe verme, adil yargılanma, iltica gibi hakların, aynı zamanda din, ifade, yerleşme ve seyahat etme ve eğitim alma hürriyetinin sağlanmasını öngörmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, Latin Amerika’da ulusal anayasalarda kişisel ve siyasal hakların yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da korunması yaklaşımının, bölgesel anlaşmalarda da düzenlendiği görülmektedir. Beynâmenin kalan 10 maddesinde ise, vatandaşlara; topluma, çocuklara ve ailesine karşı, (en azından ilkökul seviyesinde) eğitim alma ve verme, oy verme, kanunlara uyma, ülkesine hizmet etme, sosyal güvenliği ve refahı sağlama, vergi verme, çalışma ve yabancı ülkelerde siyasal eylemlerden kaçınma ödevleri yüklenmektedir.⁵⁰ Daha sonra San José Paktı olarak anılacak Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi, 1967 tarihli Buenos Aires Protokolü uyarınca yapılan değişiklikle bağlayıcı hâle getirilmiştir.⁵¹ Ancak, ABD, Kanada

⁴⁹ Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (2016a), “I/A Court History”, Erişim Tarihi: 22.9.2021, Erişim Adresi: <https://www.corteidh.or.cr/historia.cfm?lang=en>.

⁵⁰ Organización de los Estados Americanos [OAS] (1948), “Declaración Americana de los Derechos y Deberes del Hombre”, Erişim Tarihi: 22.9.2021, Erişim Adresi: <http://www.oas.org/es/cidh/mandato/Basicos/declaracion.asp>.

⁵¹ Organización de los Estados Americanos [OAS] (1969), “American Convention on Human Rights ‘Pact of San Jose, Costa Rica’”, Erişim Tarihi: 23.9.2021, Erişim Adresi: https://www.oas.org/dil/access_to_information_American_Convention_on_Human_Rights.pdf.

ve Küba'nın imzalamadığı bildirgeden, imzacı ülkeler Trinidad ve Tobago ve Venezuela da daha sonra çekildiklerini açıklamıştır.

Tablo 2: Latin Amerika'da İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Düzenlemeler

Kaynak: OAS

1948	Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi
1969	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
1985	İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Amerikalılararası Sözleşmesi
1988	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair San Salvador Ek Protokolü
1990	İdam Cezasının Kaldırılması Protokolü
1995	Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikalılararası Sözleşmesi
1996	Zor Kullanılarak Kaybolan Bireylere Dair Amerikalılararası Sözleşmesi
1999	Engelli İnsanlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikalılararası Sözleşmesi

1.3.1. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (AİHK)

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi'nin etkin biçimde uygulanabilmesi amacıyla 1959 yılında AİHK'nın kurulması kararı alınmış ve ADT'nin onaylamasıyla birlikte komisyon 1960'ta faaliyetlerine başlamıştır.⁵² Merkezi Washington'da bulunan AİHK, insan hakları alanında yetkinliğiyle tanınan ve 4 yıllığına ADT Genel Kurulu tarafından seçilen 7 bağımsız üyeden oluşmaktadır. Üyelerden üçü, 2 yılda bir yenilenmektedir ve üyeler ikinci kez seçilebilme hakkına sahiptirler.

İlk kurulduğunda, Komisyon'un amacı insan hakları konusunda genel araştırmalar yapmak ve insan haklarına itibarı arttırmak olarak öngörülmüştür. İlerleyen süreçte, AİHK, kendisine yapılan insan hakları ihlalleri başvurularıyla ilgilenmeye ve bunlar hakkında bağlayıcı olmayan raporlar hazırlayarak ADT Genel Kurulu'na sunmaya başlamıştır. Komisyon, insan hakları ihlalleriyle ilgili bireysel ve aynı zamanda, üçüncü kişilerden ya da kuruluşlardan yapılan başvuruları kabul etmekte, araştırmakta ve soruşturma yapmaktadır. Ayrıca, gerekli gördüğü durumlarda, AİHK, kendi inisiyatifiyle de soruşturma gerçekleştirebilir.

⁵² Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016a), "Inter-American Commission on Human Rights", Erişim Tarihi: 24.09.2021, Erişim Adresi: <https://www.oas.org/en/iachr/>.

İnsan hakları ihlallerine yönelik başvurular, 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayıp imzalamamasına bakılmaksızın ADT üyesi her devlete karşı yapılabilmektedir. Yapılan başvuruları inceleyen Komisyon, başvurunun geçerli olduğu sonucuna ulaştığı takdirde, öncelikle tüm iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediğini denetler ve bu süreçte şikayete taraf olan hükümetle de görüşmeler gerçekleştirir. Genel olarak yapılan başvurulara 90 gün içinde cevap verilmesi beklenir ve bazı durumlarda bu süre 180'e güne kadar uzatılabilir. Yapılan başvuruya hükümetlerin cevap vermesinden sonra, başvuru sahibine karşılık vermesi için 30 günlük bir süre tanınır ve bu süre içinde (varsa) ihlale yönelik kanıtları ve tanıkları Komisyon'la paylaşması beklenir. Bundan sonra, Komisyon, kanıtları değerlendirir, tanıklarla görüşür ve gerekli hâllerde saha incelemeleri yapar. Söz konusu çalışmaların sona ermesiyle, Komisyon, taraf olan hükümete tavsiyelerini iletir. Başvuruya taraf olan hükümet Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamışsa uzlaşma yolu denir; uzlaşma sağlanırsa Komisyon ADT Sekreteri tarafından yayınlanmak üzere bir özet rapor hazırlar. Uzlaşmanın sağlanamadığı durumda ise, AİHK, bulguları ve tavsiyeleri içeren bir rapor hazırlar ve bunu AAİHM'ye sunmadan önce taraflara 3 ay mühlet verir. Bu sürenin sonunda da başvuruya taraf hükümete uyması beklenen tedbirler listesi ve takvimi resmî bir rapor biçiminde iletilir.

Son olarak, bir devlet hem Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, hem de AAİHM'nin yetkisini onaylamışsa, taraf devlet ya da Komisyon davayı Mahkemeye götürme kararı alabilir. Eğer söz konusu durumun gerçekleşme ihtimali yoksa, AİHK maddi tazminat ödenmesini de mümkün kılan bir tavsiye raporu yayınlar. Ne var ki, Komisyon'un tavsiyeleri, Mahkeme'nin kararlarının aksine, bağlayıcı değildir.⁵³ Soruşturmalardan başka, insan haklarıyla ilgili bilgilendirici faaliyetler sürdürmek (konferanslar, seminerler düzenlemek, anketler yapmak, yıllık, tematik ve devletlere dair yayınlar yapmak vb.), devletlere insan hakları konusunda sorumluluklarına dair tavsiyelerde bulunmak ve insan hakları ihlalleriyle ilgili araştırmaların gerçekleştirilebilmesi için gereken koşulların ve tedbirlerin sağlanmasını devletlerden istemek gibi çalışmalar AİHK'nın diğer görevleridir. Komisyon'un bir diğer önemli sorumluluğu da bireysel dava başvurularını AAİHM'ye sunmak ve Mahkeme'den görüş istemektir.⁵⁴

⁵³ Organización de los Estados Americanos [OAS] (2010), "Petition and Case System, Informational Brochure", ss. 16-22. Erişim Tarihi: 01.11.2021, Erişim Adresi: http://www.oas.org/es/cidh/docs/folleto/CIDHFolleto_eng.pdf.

⁵⁴ Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016c), "The OAS and the Evolution of the Inter-American Human Rights System", Erişim Tarihi: 01.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/intro.asp>.

1.3.2. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi

1969 San José Paktıyla kurulması öngörülen AAİHM'nin işlerlik kazanması 1979'da mümkün olmuştur. Kosta Rika'nın mahkemenin merkezinin başkenti San José'de bulunması yönündeki talebi 1978'de ADT Genel Kurulu'nda alınan kararla kabul edilmiştir. AAİHM insan hakları alanında yetkinliğiyle tanınan hukukçular arasından 6 yıllık süre için ADT Genel Kurulu tarafından seçilen 7 hâkimden oluşmaktadır. Hâkimlerden üçü, 3 yıl sonunda yenilenmekte, aynı zamanda, 6 yıllık süresi dolanlar ise yeniden seçilebilmektedir.⁵⁵ Mahkeme, yalnızca üye devletler ya da AİHK tarafından kendisine iletilen davalara bakmaktadır. Bu açıdan, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa'daki benzerinden farklı olarak bireysel başvuruları yalnızca Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu tarafından yönlendirildiği takdirde kabul etmektedir. Mahkemenin kararları Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve dolayısıyla yargı alanını kabul eden devletleri bağlayıcıdır. Söz konusu devletler, AAİHM'nin kararlarını genel olarak veya bir konuya ilişkin davalar şeklinde kabul edebilirler. Bugüne dek 17 Latin Amerikalı devlet, AAİHM'nin emsal teşkil edecek genel kararlarını kabul etmiştir.

AAİHM'nin siyasal konjonktürden etkilenmediğini gösteren önemli bir emsal Lori Berenson Davası'dır.⁵⁶ Peru'da, 1995'te yakalandıktan sonra Túpac Amaru Devrimci Hareketi'ne yardım suçundan tutuklanan ABD vatandaşı Berenson hakkındaki yerel mahkemenin vermiş olduğu mahkumiyet kararı, tutukluluğun bazı aşamalarında kişisel itibarın korunmasına yönelik ihlallerin gerçekleştirildiği kabul edilmekle beraber, hukuki sürecin aslına uygunluğu gözetilerek 2002'de AAİHM tarafından haklı bulunmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Latin Amerika'daki bölgesel insan hakları sisteminin işlevsel olarak Avrupa'daki benzerinden bir nebze daha geride olduğu söylenebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireysel başvuruları doğrudan kabul ederken, mevcut durumda Komisyon, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin önünde bir tür filtreleme görevi icra etmektedir. Bu durum, iki mahkemenin elindeki dava sayılarına bakıldığında da anlaşılmaktadır. 2015 yılı itibariyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin önünde 64.850 dava beklerken, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi için aynı yılın sonunda bu sayı 25'tir ve 14 yeni dava mahkeme tarafından kabul edilmiştir.⁵⁷ Ayrıca, Avrupa'daki

⁵⁵ Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (1979), "Statute of the I/A Court", Erişim Tarihi: 1.11.2021, Erişim Adresi: <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>.

⁵⁶ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 96.

⁵⁷ Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (2016b), "Annual Report 2015", ss. 20-24, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: http://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2015.pdf.

örneğinden farklı olarak, Latin Amerikalı devletler, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarını otomatik olarak iç hukuklarına iktibas etmemektedir. Bu da, AAİHM'nin etkinliğini azaltan bir başka unsurdur.⁵⁸ Bu eksikliklere rağmen, Latin Amerika'da insan haklarının korunmasına yönelik kurumların ve girişimlerin, küresel olarak ele alındığında gelişmiş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, çalışmanın başında belirtildiği gibi insan hakları sürekli olarak yeniden üretilen bir sosyalizasyon sürecidir ve Latin Amerika'da yapılan düzenlemelerin ne kadar gelişmiş olduğu düşünülse dahi bu kadar hassas bir alanda çok daha efektif kurumlara, düzenlemelere ve daha iyiye doğru atılacak adımlara olan ihtiyacın her geçen gün arttığı bir gerçektir.

1.3.3. Latin Amerika'da İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Diğer Kurumlar

İnsan haklarının korunmasına yönelik bölgesel düzeydeki kurumlardan bir diğeri de Amerikalılararası Kadın Komisyonu'dur (AKK). Günümüzde, faaliyetlerine ADT çatısı altında devam eden Komisyon'un geçmişi, kadınların durumlarının iyileştirilmesi ve kadınlara oy hakkının sağlanması amacıyla 1922'de kurulan Kadınların İlerlemesi için Pan-Amerikan Derneği'ne kadar uzanmaktadır. Süreç içinde, 1933'te Montevideo'da gerçekleştirilen VII. Amerikalı Devletler Uluslararası Konferansı'nda, tarihte ilk kez kadınların eşit haklarının tanınmasına yönelik uluslararası bir metin Amerikalı devletler tarafından imzalanmıştır.⁵⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM Kadın Statüsü Komisyonu'nun kurulmasında da aktif bir rol oynayan AKK, bugün de 34 üye ülkeden bir delegenin katılımıyla kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, toplumun her alanında kadınların ve erkeklerin eşit katılımının sağlanması ve kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için çalışmalarını sürdürmektedir.⁶⁰

Daha önce değinildiği gibi, ekonomik eşitsizlik, Latin Amerika'daki insan hakları ihlalleriyle doğrudan ilintilidir ve bu bağlamda, ADT çatısı altındaki Amerikalılararası Entegral Kalkınma Konseyi'nin dolaylı olarak insan haklarının korunmasına yönelik çalışmalarının bulunduğu dikkat çekilmesinde fayda görülmektedir. ADT'nin söz konusu organı, eğitim, kültür, bilim ve teknoloji, sosyal kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, limanlar ve turizm komiteleri vasıtalarıyla kültürel gelişme, verimli istihdam, ekonomik çeşitlilik, entegrasyon ve ticari liberalizasyon, demokratik kurumların güçlendirilmesi, bilimsel ve teknolojik

⁵⁸ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 88.

⁵⁹ Organización de los Estados Americanos [OAS] (2015), "A Brief History of the Inter-American Commission of Women", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <https://www.oas.org/en/cim/history.asp>.

⁶⁰ A.g.e.

değişim, telekomünikasyon, turizme yönelik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir.⁶¹ Bu doğrultuda, Konsey, yalnızca ADT ile değil, Dünya Bankası, BM Kalkınma Programı ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlarla da ortak çalışmalar yürütmektedir.

Son olarak, Latin Amerika’da insan hakları alanında etkin çalışmalar ve araştırmalar gerçekleştiren önemli sivil toplum kuruluşlarına (STK), çalışmanın sınırlı yeri ve kapsamı itibarıyla yalnızca isimleri yazılmak suretiyle değinilecektir. Bu alanda faaliyet gösteren önemli uluslararası ve bölgesel ölçekli STK’lar: *Amnesty International* (Uluslararası Af Örgütü), *Human Rights Watch*, *Human Rights First*, *Washington Office on Latin America* (WOLA), *International Commission of Jurists*, *Comisión Andina de Juristas* (CAJ), *Save the Children*, *Physicians for Human Rights*, *World Organization Against Torture*, *Federación Latinoamericana de Asociaciones de Familiares de Detenidos-Desaparecidos* (FEDEFAM); bunların yanında Latin Amerika’da insan hakları ihlallerine karşı büyük mücadele veren dinî örgütler: *Vicaría de Solidaridad* (Şili), *Tutela Legal* (El Salvador), *Servicio Paz y Justicia* (Arjantin), *World Council of Churches* (Dünya Kiliseler Konseyi) olarak sayılabilir.

2. Birleşmiş Milletler’in Latin Amerika’da İnsan Haklarına Etkisi

Bu bölümde, ilk olarak Latin Amerika’nın uluslararası hukuki belgelerde insan haklarının geliştirilmesine yaptığı katkılardan bahsedilecek, bir sonraki alt başlıkta ise BM’nin Latin Amerika’daki insan hakları ihlalleri esnasında ve sonrasındaki faaliyetleri ele alınacaktır.

2.1. Latin Amerikalı Ülkelerin Uluslararası İnsan Hakları Kavramına Katkısı

Çalışmanın bir önceki bölümünde değinildiği gibi, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi, BM Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden daha önce yürürlüğe girmiştir. Sikkink, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi’nin küresel insan hakları rejiminin başlangıç noktası olarak görüldüğüne dikkat çekerek, Latin Amerikalı ülkelerin “uluslararası insan hakları” kavramının öncülerini olduğunu savunmaktadır.⁶² Latin Amerikalı ülkelerin küresel insan hakları rejimine asıl katkısı ise, BM Şartı’na uluslararası insan hakları atıflarını dahil ettirmeleri olmuştur.⁶³ 4 büyük ülkenin –ABD, Çin, İngiltere ve SSCB– Dumbarton Oaks Görüşmeleri’nden çıkan BM’nin kurucu anlaşmasını oluşturacak

⁶¹ Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016b), “Inter-American Committees”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: https://www.oas.org/en/cidi/Comisiones_interamericanas.asp.

⁶² Kathryn Sikkink (2014), “Latin American Countries as Norm Protagonists of the Idea of International Human Rights”, *Global Governance*, Cilt 20, Sayı: 3, s. 390.

⁶³ Mary Ann Glendon (2003), “The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea”, *The Harvard Human Rights Journal*, Sayı: 16, ss. 38-39.

taslak metninde insan haklarına dair yalnızca tek bir atıf bulunmaktaydı. Bu süreçte, savaş sonrasında uluslararası sistemde kendilerine daha çok söz hakkı verilmesi gerektiğini düşünen 20 Latin Amerika ülkesi, San Francisco Konferansı'ndan önce, Şubat 1945'te Mexico City'de toplanmıştır. Konferansta, savaş sonrası uluslararası sistemi düzenleyecek bir teşkilatın devlet egemenliğine, demokrasiye ve insan haklarına daha fazla önem atfetmesi gerektiği konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Bu doğrultuda, insan haklarının uluslararası seviyede korunmasını isteyen –özellikle Uruguay, Şili, Panama ve Meksikalı– Latin Amerikalı delegeler San Francisco Konferansı'nda bu yönde etkin bir tutum izlemişlerdir. Sayı çoğunluğu itibarıyla de en önemli veto bloğu hâline gelen Latin Amerikalı ülkelerin kararlı diplomasisi, başta Britanya olmak üzere birçok devlet nezdinde de karşılık bulmuş, BM Şartı'nın dibacesinden başlayarak insan haklarına saygının ve yüceltilmesi gereği vurgusunun yanında, 55. ve 56. maddelerde ekonomik ve sosyal hakların önemi anlaşmada yer almıştır. Konferansta, ayrıca, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından bir insan hakları komisyonu kurulması yönünde karar alınmıştır. Daha sonra İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni hazırlama görevi verilen, Eleanor Roosevelt'in başkanlık ettiği 18 kişilik bu komisyonda, Şili, Uruguay ve Panama'dan birer temsilci görev yapmıştır. Komisyon, öncelikle kültürel ve diğer farklılıkların uzlaştırılması için bir haklar bildirgesi çağrısında bulunmuştur. Kendisine, Beyannameyi yazma görevi verilen John Humphrey, Komisyon'a sunulan modellerden en çok Şili ve Panama'nın taslaklarından faydalanmıştır.⁶⁴ Şili tarafından sunulan taslak, daha önce 1948 Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyanname'si'nin hazırlanmasında ise temel olarak alınmıştır.⁶⁵

Evrensel İnsan Hakları Beyanname'si'nin, 1948'de BM Genel Konseyi'nde oylanmasından önce yapılan bir toplantıda Dominik Cumhuriyeti delegesi, erkek ve kadınların eşitliğine vurgu yapmış, Beyannamenin hem erkeklere, hem de kadınlara ithaf edilmesi gerektiğini savunarak önemli bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Latin Amerikalı diğer delegelerin katkılarıyla Beyannameye ailenin korunması, sürgün edilmekten korunma ve temel anayasal haklarının ihlallerine karşı hakların çiğnenmesine karşı ulusal mahkemeler yoluyla yargıya başvurma hakkı (*amparo* kurumu) ifadeleri (BM Şartı 8. madde) eklenmiştir. Irksal eşitliğin öneminin vurgulanması için gayret gösteren Latin Amerika ülkelerinin gayretiyle, evlenme ve aile kurma hakkını düzenleyen BM Şartı'nın 16. maddede “*ırk, yurttaşlık ya da din*

⁶⁴ Paolo G. Carozza (2003), “From Conquest to Constitutions: Retrieving a Latin American Tradition of the Idea of Human Rights”, *Human Rights Quarterly*, Cilt 25, Sayı: 2, s. 285, Erişim Adresi: https://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/581.

⁶⁵ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 10.

bakımlarından herhangi bir sınırlamaya uğramaksızın” ifadesinin eklenmesini sağlamıştır.⁶⁶ Özetle, Latin Amerikalı ülkeler, BM Şartı’na insan haklarının evrenselliği vurgusunun eklenmesinde büyük bir rol oynamış, aynı zamanda anlaşmada kullanılan dil ve yapılan atıflarda devletlerin egemenlik haklarının yanında, bireysel hakların cinsiyet, ırk, milliyet ve din ayrımı yapılmaksızın korunması ifadesine birçok maddede yer verilmesini sağlamışlardır.

2.2. BM’nin Latin Amerika’daki İnsan Hakları İhlallerine Yönelik Faaliyetleri

İnsan hakları ihlallerine uğrayan bireyler, haklarını aramak için ulusal hukuk mekanizmalarını tükettiğinde, insan haklarını korumayı amaçlayan bölgesel ve uluslararası kurumlara olan ihtiyaç ve adalet inancı daha da belirginleşir. Söz konusu Latin Amerika olduğunda ise, bu durum daha karmaşık bir hâl almaktadır. Çünkü, insan hakları ihlallerinin çoğu devlet yönetimini elinde tutan iktidarlar ve bunlara bağlı birimler tarafından gerçekleştirilmiştir. İhlalleri gerçekleştiren yönetimler değişse dahi, bölgesel ve uluslararası kurumların tarafsızlığına ve konunun dünyaya duyurulmasındaki rolüne daha çok güven duyulmaktadır. Latin Amerika’da insan haklarının korunmasına yönelik bölgesel anlaşmalara ve kurumlara ek olarak BM de bu alanda yürüttüğü faaliyetlerle uluslararası seviyede tamamlayıcı bir mekanizma rolü üstlenmektedir.

Latin Amerika, insan hakları ihlallerinin en ağır seviyelerde ihlal edildiği bir bölge olmuştur. Bunun yanında, uluslararası insan hakları normlarının gelişmesine de pek bilinmeyen eşsiz katkılar sağlamıştır. Söz konusu katkılardan bir diğeri, yaşanan insan hakları ihlallerinden sonra kurulan hakikat ve adalet komisyonlarıdır. İronik biçimde, bölgede gerçekleşen insan hakları ihlalleri tecrübeleri, bu komisyonların kurulmasını bir noktada zorunlu kılmıştır. *Pars destruens, pars construens* ağır insan hakları ihlallerinin ardından, Latin Amerika ülkelerinin, dünyanın geri kalanından önce pratik üzerinden geliştirdiği modeller, en başta Afrika’daki iç savaşları takip eden süreçlerde atılacak adımlar için birer referans noktası hâline gelmiştir. BM’nin insan haklarının gelişimine yaptığı en kritik katkılardan biri, Latin Amerika’daki hakikat ve adalet komisyonlarında rol almasıdır. BM’nin hakikat komisyonlarına bir şekilde müdahil olması, en başta, raporların resmî olarak kabul edilmesini sağlamaktadır.⁶⁷ Ayrıca, BM, her koşulda hakikat komisyonunu tamamen organize edip yönetmek yerine ihtiyaçlara yönelik çalışma grupları oluşturarak, uzman desteği de sağlamaktadır. Böyle durumlarda, hakikat komisyonu ulusal bir mekanizmadan fazlası hâline gelmekte ve yayınlanan raporların tarafsızlığına ve doğruluğuna dair güven artmaktadır.

⁶⁶ Paolo G. Carozza (2003), “From Conquest to Constitutions”, s. 287.

⁶⁷ Victoria Sanford (2003), *Buried Secrets*, s. 256.

BM'nin Latin Amerika'da gerçekleşen insan hakları ihlallerine yönelik önemli faaliyetlerinin başında, 1980'lerde Arjantin'de yaşanan kirli savaş sonrasında sayıları on binlere ulaşan kaybolmuş kişilerin tahkikatine yönelik özel çalışma grubu gelmektedir. 5 uzmandan oluşan grup, doğrudan yetki almamasına rağmen, kaybolmuş kişilerin (veya onlardan geriye kalanların) bulunması amacıyla binlerce soruşturma yürütmüş, görece az sayıda şikâyeti aydınlatmasına rağmen resmî yetkililerden bilgi alabilmek konusunda oldukça verimli olmuştur. Ayrıca 1985'te, BM tarafından bölgeye işkence konusunda bir özel gözlemci atanmıştır.⁶⁸ Gerekli görülen durumlarda ülkeleri ziyaret eden, acil durumları hükümetlerle paylaşan ve yıllık raporlar yayınlayan gözlemcinin temel farkı, bireylerin iç hukuk yollarını tüketmeden de kendisiyle iletişime geçebilmesidir. Görevi bugün itibariyle yürüten Arjantinli avukat ve insan hakları aktivisti Juan Méndez'in kendisi de ülkesinde askerî yönetim tarafından işkenceye maruz kalmıştır.⁶⁹

Orta Amerika'da 1989 ve 1992 yılları arasında özellikle Nikaragua ve El Salvador'daki çatışmaların sona erdirilmesine ve insan hakları ihlallerinin önlenmesine yönelik olarak BM, önce ONUCA (BM Orta Amerika Gözlemci Grubu) Barış Koruma Gücü görevini ifa etmiştir. El Salvador, Guatemala, Honduras, Kosta Rika ve Nikaragua sınırları arasında mobilize olarak görev yapan az sayıdaki ONUCA birlikleri, Nikaragua'da *Contras*'ın ateşkes şartlarına uygun olarak dağılmasından sonra iç savaşın sona erdiği El Salvador'da, ONUSAL'a (BM El Salvador Gözlemci Misyonu) lağvedilmiştir. El Salvador'daki BM misyonu, hem ateşkesin doğrudan bu örgüt tarafından sağlanması hem de sonrasında kurulan CVES'in (*Comisión de la Verdad Para El Salvador*) doğrudan BM Genel Sekreteri tarafından organize edilmiş olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir.⁷⁰ Öte yandan, BM, Guatemala'da iç savaş sonrasında kurulan *La Comisión para el Esclarecimiento Histórico*'nun (CEH) (Tarihsel Gerçekleri Açığa Kavuşturma Komisyonu) kurulmasında ve çalışmasında, aynı zamanda bu süreçte barışın korunmasında MINIGUA (*UN Mission in Guatemala*) adı altında aktif görev yapmıştır.⁷¹

BM'nin Latin Amerika'da insan haklarına karşı en doğrudan ve en uzun dönemli sorumluluk aldığı ülke Haiti'dir. Ülkede 1993'ten sonra önüne geçilemeyen insan hakları ihlalleri ve

⁶⁸ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, ss. 85-86.

⁶⁹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2016), "Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/SRTortureIndex.aspx>.

⁷⁰ United Nations [UN] (2003/a), "ONUCA, Resolution of the Security Council, 1989-1992", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucare.html>.

⁷¹ United Nations [UN] (2003/b), "United Nations Verification Mission in Guatemala, MINIGUA", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/minugua.htm>.

yolsuzluğa karşı ülkenin normalleştirilmesi amacıyla başlayan ilk BM misyonunun – UNMIH– (*UN Mission in Haiti*) önceliği, ilk etapta Haiti güvenlik güçlerinin modernize edilmesi ve yeni bir polis gücünün kurulması olmuştur. 1994'ten sonra, Haiti'de tarafların işbirliğinden uzak durması sebebiyle misyon başarısızlığa uğramıştır. Bunun üzerine, 1994 (940 sayılı) ve 1995 (975 sayılı) BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla misyon revize edilmiş ve ABD'nin liderlik ettiği uluslararası barış gücünün gözetiminde, Haiti'nin demokratik yönetiminin anayasal sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır.

1995'te Haiti'de Başkanlık seçimleri demokratik olarak gerçekleştirilebilmiş ve yeni seçilen René Préval'in isteği üzerine misyon 1996 Şubat'ına kadar uzatılmıştır.⁷² 1996'dan sonra, BM ülkede polis gücünün profesyonelleştirilmesine, kurumların yapılandırılmasına ve ekonomik yeniden yapılandırılmanın sağlanmasına yardımcı olmak üzere UNSMIH (BM Haiti Destek Misyonu) adı altında yeniden sorumluluk almıştır. 6 ay sürmesi öngörülen misyon, iki kez uzatıldıktan sonra Temmuz 1997'de sona ermiştir.⁷³ Yine, 1997'de polis gücünün profesyonelleştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik UNTMIH (BM Haiti Geçiş Süreci Misyonu), 1997 ve 2000 yılları arasında gönüllü sivillerden polis gücü oluşturularak profesyonelleştirilmesi amacıyla MIPONUH (BM Haiti Sivil Polis Misyonu) ve 2000-2001'de Haiti'de insan haklarının geliştirilmesi adına polis gücünün ve yargının kurumsal olarak verimliliğinin artırılmasına yönelik MIPONUH (Haiti Uluslararası Sivil Destek Misyonu) tamamlanmıştır. BM'nin en uzun süreli misyonlarından biri olan MINUSTAH (*Mission des Nations Unies pour la stabilisation en Haiti*) (Haiti İstikrarlaştırma Misyonu) 2004'te başlamış ve devam ettirilmiştir.

Bunlara ek olarak, Haiti'de 2004'te gerçekleşen darbe sonrasında Başkan Jean-Bertrand Aristide zorla sürgün edilmiş ve daha sonra ülkeyi geçici olarak 2006'ya kadar yönetecek olan Yüce Mahkeme Başkanı Boniface Alexandre'nin talebi üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi, Haiti'deki şiddet ortamının uluslararası barışa ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğuna hükmederek bir barış gücünün buraya gönderilmesine karar vermiştir.⁷⁴ 6.700 askerden oluşan ilk barış gücü 30 Nisan 2004'te göreve başlamıştır. Binlerce Haitilinin ve 96 BM personelinin de hayatını kaybettiği⁷⁵ 2010'daki depremden sonra misyonun uzatılmasına

⁷² United Nations [UN] (2003/c), "United Nations Mission in Haiti, UNMIH (1993-1996)", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmih.htm>.

⁷³ United Nations [UN] (2003/d), "United Nations Support Mission in Haiti, UNSMIH (1996-1997)", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unsmih.htm>.

⁷⁴ United Nations [UN] (2004), "Resolution 1529 (2004)", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1529\(2004\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1529(2004)).

⁷⁵ United Nations [UN] (2010), "Earthquake in Haiti", Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/minustah/memorial.shtml>.

karar verilmiştir. MINUSTAH, BM'nin en uzun misyonlarından biri olmasının yanında, diğer birçok barış gücü misyonundan çok daha sorunlu olmasıyla gündemdedir.

Haiti'deki çetelere ve isyancılara yönelik operasyonlarda aktif rol alan barış gücü askerleri 2005'te yapılan bir baskında sivillerin ölümüne neden olmakla suçlanmıştır. 2010'da 16 yaşındaki Jean-Gilles Gérard isimli Haitili, MINUSTAH kampında kendini asmış hâlde bulunmuş ve misyona ait askerler birçok farklı olayda, defalarca Haiti vatandaşlarına işkence etmekle suçlanmıştır.⁷⁶ Bunların ötesinde, Haiti'deki BM barış gücü askerleri sık sık çocuklara cinsel istismarda bulunmakla suçlanmıştır ve söz konusu eylemlerin devam ettiği ileri sürülmektedir.⁷⁷ Akabinde, BM personelinin ülkelerindeki varlığı birçok Haitili siyasal parti ve sivil toplum kuruluşu tarafından protesto edildiği ve organizasyonun “işgalcilik”le suçlandığı bilinmektedir.⁷⁸

BM'nin insan hakları alanında en uzun dönemli ve en çok mesai yaptığı bir diğer Latin Amerika ülkesi Kolombiya'dır. Kolombiya hükümet güçleri ile başta FARC (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* – Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri) ve ELN (*Ejército de Liberación Nacional* – Ulusal Kurtuluş Ordusu) gerillaları, ayrıca uyuşturucu kartelleri arasında süren yaklaşık 50 yıllık çatışmanın bilançosu en başta 5 milyona yakın zorla yerinden edilmiş kişi olmuş, yalnızca kayıtların tutulmaya başlandığı 1985 yılından itibaren çatışmalardan etkilenen insan sayısı 8 milyonu geçmiştir.⁷⁹ BM, bu süreçte, Kolombiya'da insan hakları alanında, başta yerinden edilen, öldürülen, kaybolan kişilere, şiddet gören kadın ve çocuklara, çatışmalar nedeniyle yaşamaları imkânsız hâle gelen yerlilerin durumuna dikkat çeken onlarca rapor yayınlamış, çatışmalardan etkilenenlere en başta sağlık alanında ve daha sonra yeniden yerleştirme konularında teknik ve mali yardımlarda bulunmuştur. Kolombiya'daki ilk BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi 1996'da açılmış ve öncelikli olarak ülkede insan haklarının durumunun gözlemlenmesi, daha sonra da devlet yetkililerine, devlet kurumlarına ve sivil toplum kuruluşlarına insan

⁷⁶ Deepa Panchang (2011), “MINUSTAH: Keeping the Peace or Conspiring against It?”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://otherworldsarepossible.org/minustah-keeping-peace-or-conspiring-against-it>.

⁷⁷ Lisa Armstrong (2015), “United Nations in Haiti: Justice Invisible for Victims of Rape”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.kogainon.com/100Reporters/MINUSTAH/3.html>.

⁷⁸ Justin Podur (2012), *Haiti's New Dictatorship: The Coup, The Earthquake, and the UN Occupation*, Londra: Pluto Press, ss. 109-124.

⁷⁹ Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) (2021), “Colombia: Country Information”, Erişim Tarihi: 1.1.2022, Erişim Adresi: <https://www.internal-displacement.org/countries/colombia>.

haklarının korunması için gereken eğitimlerin verilmesi ve teknik yardımda bulunma görevlerini sürdürmüştür.⁸⁰

2013'te Kolombiya hükümeti ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği arasında imzalanan anlaşmayla, Komiserliğin ülkedeki görevi uzatılmıştır. Aktif olarak 8 ofisiyle ülkedeki faaliyetlerine devam eden İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan haklarının korunması önceliğinin gözetilmesi normlarının, aralarında Adalet ve Barış Hukuku ve Ordu Adaleti Yasası'nın da bulunduğu yeni hukuki düzenlemelere dahil edilmesi başarısını göstermiştir.⁸¹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (MYK) ise, Kolombiya hükümetinden gelen başvuru doğrultusunda 1997'de bu ülkedeki ilk ofisini açmıştır.

1999'da Kolombiya hükümeti ve BM-MYK arasında imzalanan Bogotá Anlaşması uyarınca, Yüksek Komiserliğin öncelikli görevi zorla yerinden edilen kişilere yardım etmek olarak belirlenmiş ve personelinin korunması amacıyla uluslararası bir askerî buraya gönderilmesi kararları onaylanmıştır. Kolombiya'da kurulan ofisler, aynı zamanda komşu ülkelere yerleştirilen Kolombiyalı mültecilerin uluslararası seviyede korunmalarına da katkıda bulunmaya çalışmaktadır. BM-MYK'nin Kolombiya'da öncelikli stratejisi mülteci rejiminin güçlendirilmesi adına hem bu ülkede hem de Kolombiyalı mültecilerin sığındıkları komşu ülkelerde –başta Ekvador ve Venezuela'da– devlet yetkilileri ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yürütmek olmuştur.⁸²

Bunlara ek olarak, BM Kolombiya'daki çatışmaların sona erdirilmesi ve barışın sağlanmasına yönelik birçok girişimde de bulunmuştur. Bu doğrultuda, yine Kolombiya hükümetinin 1999'daki talebi üzerine bölgeye BM Genel Sekreterliği tarafından özel danışman atanmıştır. Zaman zaman kesintiye uğrayan ateşkes görüşmelerinden sonra, Kolombiya hükümeti ve FARC'ın 19 Ocak 2016 tarihli uluslararası gözlemci ortak talebine, BM Güvenlik Konseyi tarafından 25 Ocak 2016'da 2261 sayılı kararla olumlu yanıt verilmiştir. Karar uyarınca, silahsız uluslararası gözlemcilerden oluşacak politik misyonun, görüşmeleri izlemesi,

⁸⁰ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2006), "OHCHR in Colombia (2006-2007)", Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/LACRegion/Pages/COSummary.aspx>.

⁸¹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2009), "OHCHR in Colombia (2008-2009)", Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/LACRegion/Pages/COSummary0809.aspx>.

⁸² UN Refugee Agency [UNHCR] (2006), "Country Operations Plan: Overview, Colombia 2006", Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.unhcr.org/protection/cops/43253fec2/unhcr-country-operations-plan-2006-colombia.html?query=colombia>.

silahların bırakılmasını onaylaması ve nihai barış anlaşmasının hazırlanarak imzalanmasına kadar devam edecek süreçte üçlü mekanizmanın işleyişini yönetmesi öngörülmüştür.⁸³

BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un ifade ettiği gibi Kolombiya'daki barış süreci daha önce örneği olmayan süreçlerden biridir ve BM'nin güncel ajandasında ve aynı zamanda tarihindeki en önemli konulardan birini teşkil etmektedir. Birçok BM uzman kuruluşunun çalışmalarını sürdürdüğü Kolombiya'daki barış sürecinde, (yalnızca son yıllarda) savaştan etkilenen 230.000 çocuğun ve Kolombiya'nın en önemli sorunlarından biri olan FARC bünyesindeki çocuk gerillaların topluma yeniden entegre edilmesine yönelik UNICEF'in hazırladığı rapor ve bu doğrultudaki öneriler hem Kolombiya hükümeti, hem de FARC tarafından kabul edilmiştir.⁸⁴ 23 Haziran 2016'da Küba'nın başkenti Havana'da Kolombiya hükümeti ve FARC arasında nihai barış anlaşması imzalanma törenine BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon da katılmıştır. Havana Anlaşması'nın uygulanmasının gözlemlenmesi görevi, yine ülkede mevcut BM misyonu tarafından yerine getirilmektedir.

Son olarak, Latin Amerika'da insan hakları ihlallerinin en çok gözlemlendiği kronik sorunlardan biri kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddettir. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet, Latin Amerika'nın modern tarihinde ve bugün de sıklıkla eleştirilen ve iyileşmenin gözlemlenmediği bir problemdir. Konu, kadınların ve kız çocuklarının yalnızca fiziksel olarak şiddete maruz kalmaları, öldürülmeleri (*femicide*) ve cinsel istismara uğramaktan korunamamaları gibi ağır insan hakları ihlalleri değildir; bölgenin sosyo-ekonomik yapısının sonucu olarak kadınlar ve kız çocukları, ekonomik anlamda da sömürülmektedir. Bunlara ek olarak, on binlerce Latin Amerikalı kadın organize suç örgütleri tarafından kaçırılmakta ve seks işçisi olarak zorla çalıştırılmaktadır.

*Maquiladoras*⁸⁵ olarak adlandırılan ve el emeğine dayalı endüstrileşmenin yoğun olduğu, özellikle ABD sınırındaki bölgelerde, ABD'li şirketler çok ucuz ücretler karşılığında yerel işçileri çalıştırmayı tercih etmektedir. Bu, yüksek stres altındaki sağlıksız çalışma

⁸³ United Nations [UN] (2016/a), "The mandate of the Mission is set out in a Security Council Resolution", Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://colombia.unmissions.org/en/mandate>.

⁸⁴ United Nations [UN] (2016/b), "Colombia: Agreement to Reintegrate Children from FARC Welcomed by UN Envoy", Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <https://colombia.unmissions.org/en/colombia-agreement-reintegrate-children-farc-welcomed-un-envoy>.

⁸⁵ "*Maquiladora*" veya kısa kullanımıyla "*maquila*", İspanyolca'da tarihsel olarak buğdayın una dönüştürülmesi için öğütülmesi anlamına gelen "*maquilar*" fiilinden gelmektedir. Kelimenin modern anlamı ise daha çok, bir malın asıl üreticisinin dışında kalan, montaj veya paketleme gibi fason süreçleri içeren el emeğinin yoğun olduğu üretim faaliyetlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Bakınız; Alicia Gaspar de Alba (2010), "Poor Brown Female: The Miller's Compensation for "Free" Trade", içinde (editörler: Alicia Gaspar de Alba & Georgiana Guzmán) *Making a Killing Femicide, Free Trade, and La Frontera*, Austin: University of Texas Press, s. 90.

koşullarında, kadın işçiler, erkek işçilerden daha düşük ücretleri kabul etmeleri ve daha kolay yönetilebilmeleri sebepleriyle şirketlerin önceliği hâline gelmektedirler. Kadın işçiler, *maquiladora* tesislerinde işe alınmadan önce kendilerinden hamilelik testi istenmekte, çalışma dönemlerinde gebeliği önleyici ilaçlar kullanmaya zorlanmakta, hamile kalması durumunda ise işten çıkarılmaktadırlar.⁸⁶ Bugün dahi dünyanın en tehlikeli şehirlerinden olan özellikle Ciudad Juárez ve Chihuahua⁸⁷ gibi yerlerde kadınlar zaten organize suç örgütlerine ve hatta seri katillere karşı savunmasız durumdadır. BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1994'te 45 sayılı kararla oluşturulan Kadına Karşı Şiddet Özel Gözlemcisi 2004 ve 2005'te, bölgeyi ziyaret etmiş ve konunun dünya gündemine taşınmasına yardımcı olmuştur. 2003 ve 2009 yılları arasında bu görevi sürdüren Yakın Ertürk, ziyareti sırasında resmî yetkililerle ve cinayete kurban giden kadınların ve kız çocuklarının aileleriyle de bir araya gelmiştir. Bu ziyaretlerden sonra, Ertürk, şiddete uğrayan yerli kadınların durumlarına da dikkat çekmiştir.⁸⁸ Söz konusu durum, bugün de BM, Avrupa Birliği ve başta Uluslararası Af Örgütü olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu tarafından yakinen takip edilmektedir.⁸⁹

Genel bir değerlendirme yapıldığında, BM'nin yardımcı uzman kuruluşlarıyla birlikte, Latin Amerika'da insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik birçok program yürüttüğü görülmektedir. Bunların en başında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği gelmektedir. Yukarıda değinildiği üzere, başta Kolombiya olmak üzere, yerlerinden zorla edilen milyonlarca Latin Amerikalı'ya, Yüksek Komiserlik tarafından sağlık, hukuki ve teknik destek sağlanmaktadır. Yine, UNICEF, çatışmalardan etkilenen çocukların eğitim görmeleri yönünde ve çalıştırılmalarına karşı mücadele sürdürmektedir. Ayrıca, çocukların, kara mayınlarından korunmaları için yoğun çaba sarf etmektedir.⁹⁰ Aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü'nün bölgesel kolu olan Pan-Amerikan Sağlık Örgütü de yeterli sağlık hizmetine ulaşamayan bölgelerde, temel sağlık hizmetlerini yerine getirmeye ve buralarda

⁸⁶ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, ss. 120-121.

⁸⁷ Bu iki şehirde 1993 ve 2003 yılları arasında, “yalnızca kayıtlara geçen sayılar” itibariyle öldürülen kadın sayısı 370'tir ve kurbanların üçte birinin cinsel istismara uğradığı düşünülmektedir. Uluslararası Af Örgütü (2005), “Mexico: Justice fails in Ciudad Juarez and the city of Chihuahua”, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.amnestyusa.org/reports/mexico-justice-fails-in-ciudad-juarez-and-the-city-of-chihuahua/>.

⁸⁸ United Nations [UN] (2005), “Violence against women in Mexico prompts UN gender expert to voice concern”: Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=13507#.V5FUU7h97IV>.

⁸⁹ Avrupa Parlamentosu (2007), “On the murders of women (femicides) in Central America and Mexico and the role of European Union in fighting this phenomenon, 20.09.2007”, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0338+0+DOC+XML+V0//EN>.

⁹⁰ Sonia Cardenas (2010), *Human Rights in Latin America*, s. 86.

farkındalık yaratmaya çalışmakta, ayrıca, HIV/AIDS hastalarına yönelik özel yardım çalışmaları yürütmektedir.

Son olarak, dünyanın diğer bölgeleriyle kıyaslandığında, BM'nin Latin Amerika'da nicelik bakımında daha az barış koruma operasyonu düzenlediği görülmektedir. İlki, 1965 ve 1966 yıllarında Dominik Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen toplam 9 barışı koruma operasyonundan sonuncusu, şu anda Haiti'de devam etmektedir.

Sonuç

Latin Amerika, insan hakları alanında, son derece ağır ihlallerin yanında normatif yaklaşımlar ve modeller sunmuştur. Latin Amerika ülkelerinin uluslararası insan hakları normlarına katkıları ironik olduğu kadar anlaşılır temellere dayanmaktadır. 1970'lerden 2000'lerin başına kadar gerçekleşen insan hakları ihlalleri örneklerine bugün aynı ağırlıkta rastlanmasa bile, Latin Amerika'da insan haklarının hâlihazırda sorunsuz biçimde korunduğu ve geliştirildiği de tutarlı bir argüman değildir.

Latin Amerika'da, genel itibariyle eski askerî yönetim geleneğinden uzaklaşıldığı görülmektedir; ancak, demokrasi kusursuz olarak işlememektedir. Üstelik, bölgedeki insan hakları ihlallerinin birincil sebeplerinden olan Latin Amerika'nın sosyo-ekonomik eşitsizlik sorunu bugün de katlanarak sürmektedir. Buna bağlı olarak, en başta uyuşturucu kartelleri olmak üzere organize suç örgütlerinin faaliyetleri ve etkinlik sağladığı alanlar artmakta, hükümetlerin bunlara karşı mücadelesinde güvenlik ve bireylerin haklarının dokunulmazlığı arasındaki tercihler daha çok birinciye doğru kaymaktadır. ABD'nin de yoğun destek verdiği Latin Amerika ülkelerinin uyuşturucuya ve suça karşı savaşına, Birleşmiş Milletler, özel kuruluşu UNODC (*United Nations Office on Drugs and Crime*) vasıtasıyla katkıda bulunmaktadır.

Latin Amerika'da kurulan ve BM'nin, birçoğunda aktif olarak sorumluluk aldığı hakikat ve adalet komisyonlarının, *prima facie*, başarılı olduğu söylenebilir. Ne var ki, adaletin sağlanması, birçok durumda bundan çok daha tartışmalı bir konudur. Sanford'un işaret ettiği gibi, hakikat komisyonlarının raporları, ihlalleri belgelemiş olsa dahi, uzlaştırmanın sağlanması, toplumsal barış ya da ortak iyi olarak görülerek yargılanmadan feragat edilmiştir; -ki, bu da, toplumsal barış için gerekli bir fedakârlık olarak görülmüştür.⁹¹ Söz konusu fedakârlığın anlamı, devlet yetkilileri ve bunların emrindeki paramiliter grupların ve ayrıca gerillaların şiddetine doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalmış milyonlarca Latin Amerikalı

⁹¹ Victoria Sanford (2003), *Buried Secrets*, s. 256.

kurbanın sessiz kalması ya da bırakılmasıdır. Bu bağlamda, bugün itibariyle başta Meksika, Kolombiya ve Orta Amerika'dakiler olmak üzere, birçok Latin Amerika toplumunda suçların cezasız kalması, adalete olan güveni aşındırmaktadır. Kaldı ki, insan hakları ihlallerini gerçekleştirenlerin yargılanıp yargılanmayacakları, (ve eğer cevap evet'se) emirleri verenlerin mi, yoksa uygulayanların mı yargılanacağı, cezaların boyutları (işkence edenlere karşılık işkence, hatta idam) veya "kurbanlara tazminat ödenerek adalet sağlanabilir mi?" gibi sorular hâlâ tartışma konusudur. İnsan hakları ihlallerine maruz kalan ve ihlalleri gerçekleştiren bireylerin aynı toplumda yaşamaları da Latin Amerika'nın insan hakları alanındaki yakın tarihinin bugüne ve bundan sonraki nesillere bıraktığı mirastır. Atılan önemli adımlara rağmen, bugün en başta yerli toplumlar, marjinal olarak görülen GLBT (gey, lezbiyen, biseksüel ve transseksüel) gruplar ve sosyo-ekonomik erişimi kısıtlı birçok Latin Amerikalı, nispeten, insan hakları ihlallerine karşı daha savunmasız oldukları bir gerçektir.

Olumsuzluklara rağmen Latin Amerika, insan hakları alanında gelişim sağlamış, aynı zamanda uluslararası insan haklarının gelişimine katkı sağlayabilmiş bir bölgedir. Latin Amerika ülkelerinin, insan haklarının evrenselliğine, uluslararası insan hakları normlarına ve anlaşmalarına, BM'nin kuruluşundan önce ve sonrasında yaptığı katkılar göz ardı edilemez. Bunun yanında, bölgede, kurumsal anlamda da insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik inanç, artık, bir söylemin ötesinde pratikte de gözlemlenmektedir. En başta yerli halkların korunmasına yönelik düzenlemeler, 1980'lerin sonundan itibaren kurulan ombudsmanların bölgede artması, yakın zamana kadar birçok ülkede gerçekleşmesine ihtimal verilemeyecek düzeyde yapılan demokratik seçimler, güvenlik güçlerine verilen insan hakları eğitimleri gibi gelişmeler verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Bölge ülkelerinin büyük çoğunluğu, aynı zamanda, önemli uluslararası insan hakları anlaşmalarını imzalayıp onaylamıştır (Ek. 1).

BM'nin, Latin Amerika'da insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik katkılar sunduğu katkılar somut biçimde gözlemlenebilmektedir: Başta BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü'nün bölgesel kolu –Pan-Amerikan Sağlık Örgütü– gibi uzman kuruluşlar, insan hakları ihlallerine maruz kalmış milyonlarca Latin Amerikalı'ya teknik ve mali destek sağlamaktadır.

İnsan hakları ihlalleri karşısında BM'ye bir *deus ex machina* görevi yüklemek tutarlı bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Nihayetinde, BM, faaliyetlerini çoğu zaman devletlerin çizdiği sınırlar içinde sürdürebilmektedir. Tüm diğer uluslararası insan hakları kurumları gibi BM temsilcileri de ülkeleri, devletlerin davetiyle ziyaret edebilmekte ve kendilerine gösterilen

alanlarda çalışmalarını sürdürmektedirler. Latin Amerika gibi insan hakları ihlallerinin birincil faillerinin devletler olduğu bir bölgede ise durum çok daha karmaşık hâle gelmektedir. Ne var ki, insan haklarının bölgedeki gelişiminin seyrine bakıldığında, Latin Amerika devletlerinin, genelde, kendi toprakları içinde sürdürdükleri otoriter yönetimlerin meşruiyetinin, en azından uluslararası siyasette sorgulanması riskini almamayı tercih ederek BM kurumlarıyla işbirliğine gittikleri görülmüştür. Bu tercihte, performansları ekonomiye sıkı sıkıya bağlı olan yönetimlerin, dış dünyayla ticari ve askerî ilişkilerinin, insan hakları uygulamalarına bağlı olduğunun bilincinde olmalarının etkisi de büyüktür.

Sonuç olarak, yeri ve kapsamı sınırlı olan bu çalışmada değinilen tüm unsurlar göz önünde bulundurularak Latin Amerika'da insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde BM'nin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bunlar arasında, BM'nin yaptığı gibi, birçok ülkede gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlallerine ve kurbanların durumuna uluslararası kamuoyunun dikkatinin çekilmesi, hatırı sayılır farklar yaratmaktadır. Bu tür bir yardım, ihlallerin anında ve nihai olarak durdurulmasını sağlamamakla birlikte, ilk aşamada en azından yavaşlatıcı bir etki yaratabilmektedir. Uzun vadede ise, kurbanların seslerini duyurabilecekleri platformlar yaratılması, hakikatlerin ortaya çıkarılması, ihlalleri gerçekleştirenlerin yargılanmaları ve kurbanlara tazminat ödenmesi, süreç boyunca kendilerine teknik ve hukuki destek verilmesi oldukça önemlidir. Daha sonraki aşamada ise, aynı ihlallerin yeniden yaşanmaması için yapılacak siyasal ve hukuki düzenlemelerde başta BM olmak üzere uluslararası insan hakları örgütleri önemli sorumluluklar üstlenmektedirler. Bu bağlamda, BM'nin ve diğer uluslararası insan hakları örgütlerinin Latin Amerika'da insan haklarının gelişimine katkıda bulunacağı ve karşılıklı etkileşim içinde, uluslararası insan hakları normlarına bu bölgeden tarih boyunca yapılmış olan katkıların artacağı söylenmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahrens, Jan Martínez (2015), “La ONU se pide que se interroge a los militares del caso Ayotzinapa”, *El País*, Erişim Tarihi: 13.07.2021, Erişim Adresi: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/09/16/actualidad/1442366479_791660.html.
- Armstrong, Lisa (2015), “United Nations in Haiti: Justice Invisible for Victims of Rape”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.kogainon.com/100Reporters/MINUSTAH/3.html>.
- Avrupa Parlamentosu (2007), “On the murders of women (femicides) in Central America and Mexico and the role of European Union in fighting this phenomenon, 20.09.2007”, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0338+0+DOC+XML+V0//EN>.
- Bilbao, Andrea (2007), “God Bless El Salvador”, *Punto y Coma*, Sayı: 4, ss. 10-13.
- Blakeley, Ruth (2010), “State terrorism in the social sciences: theories, methods and concepts”, içinde (editörler: Richard Jackson & Eamon Murphy & Scott Poynting) *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, New York: Routledge, ss. 12-27.
- Bonner, Michelle D. (2019), “What democratic policing is ... and is not”, *Policing and Society*, DOI: 10.1080/10439463.2019.1649405.
- Brodzinsky, Sibylla & Watts, Jonathan (2016), “Colombia and Farc rebels sign historic ceasefire deal to end 50-year conflict”, *The Guardian*, Erişim Tarihi: 22.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/23/colombia-farc-rebel-ceasefire-agreement-havana>.
- Cardenas, Sonia (2010), *Human Rights in Latin America: A Politics of Terror and Hope*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Carozza, Paolo G. (2003), “From Conquest to Constitutions: Retrieving a Latin American Tradition of the Idea of Human Rights”, *Human Rights Quarterly*, Cilt 25, Sayı: 2, Erişim Adresi: https://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/581.
- Chasteen, John Charles (2012), *Latin Amerika Tarihi: Kanla ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Comisión de la Verdad Para El Salvador [CVES] (1993), *From Madness to Hope: The 12-Year War in El Salvador: Report on the Truth for El Salvador*, Erişim Tarihi: 30.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-el-salvador>.
- Comisión de la Verdad y Reconciliación [CVR] (2003), “Supreme Decree No. 065-2001-PCM”, Erişim Tarihi: 27.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-peru-01>.
- Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación [CNVR] (1991), Erişim Tarihi 31.12.2021, Erişim Adresi: https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Chile03-Charter_decree1040.pdf.

- Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas [CONADEP] (1984), Erişim Tarihi 31.12.2021, Erişim Adresi: <https://www.usip.org/publications/1983/12/truth-commission-argentina>.
- Comisión para el Esclarecimiento Histórico [CEH] (1999), Erişim Tarihi: 31.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>.
- Commission Nationale de Vérité et de Justice [CNVJ] (1996), Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-haiti>.
- Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (1979), “Statute of the I/A Court”, Erişim Tarihi: 01.11.2021, Erişim Adresi: <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>.
- Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (2016a), “I/A Court History”, Erişim Tarihi: 22.09.2021, Erişim Adresi: <https://www.corteidh.or.cr/historia.cfm?lang=en>.
- Corte Interamericana de Derechos Humanos [CorteIDH] (2016b), “Annual Report 2015”, ss. 20-24, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: http://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2015.pdf.
- Drake, Paul (2009), *Between Tyranny and Anarchy: A History of Democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford: Stanford University Press.
- Durán-Martínez, Angélica (2018), *The Politics of Drug Violence: Criminals, Cops, and Politicians in Colombia and Mexico*, New York: Oxford University Press.
- Feitlowitz, Marguerite (2011), *A Lexicon of Terror: Argentina and the Legacies of Torture*, New York: Oxford University Press.
- Furtado, Henrique Tavares (2015), “Against state terror: lessons on memory, counterterrorism and resistance from the Global South”, *Critical Studies on Terrorism*, Cilt 8, Sayı: 1, ss. 72-89.
- Gaspar de Alba, Alicia (2010), “Poor Brown Female: The Miller’s Compensation for “Free” Trade”, içinde (editörler: Alicia Gaspar de Alba & Georgiana Guzmán) *Making a Killing Femicide, Free Trade, and La Frontera*, Austin: University of Texas Press, ss. 63-93.
- Genç-Yılmaz, Ayfer (2014), “Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler; Türkiye’de Cumartesi Anneleri ve Arjantin’de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 51-74.
- Glendon, Mary Ann (2003), “The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea”, *The Harvard Human Rights Journal*, Sayı: 16, ss. 27-39.
- Helmke, Gretchen & Levitsky, Steven (2006), “Introduction”, içinde (editörler: Gretchen Helmke & Steven Levitsky) *Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, ss. 1-32.
- Human Rights Watch (2021), “Colombia: Events of 2020”, Erişim Tarihi: 31.12.2021, Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/colombia>.

- Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) (2021), “Colombia: Country Information”, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.internal-displacement.org/countries/colombia>.
- Karl, Terry Lynn (1990), “Dilemmas of Democratization in Latin America”, *Comparative Politics*, Cilt 23, Sayı: 1, ss. 1-21.
- Lutz, Ellen & Sikkink, Kathryn (2001), “The Justice Cascade: The Evolution and Impact of Foreign Human Rights Trials in Latin America”, *Chicago Journal of International Law*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 1-33.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (1948), “Declaración Americana de los Derechos y Deberes del Hombre”, Erişim Tarihi: 22.09.2021, Erişim Adresi: <https://www.oas.org/es/cidh/mandato/basicos/declaracion.asp>.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (1969), “American Convention on Human Rights ‘Pact of San Jose, Costa Rica’”, Erişim Tarihi: 23.09.2021, Erişim Adresi: https://www.oas.org/dil/access_to_information_American_Convention_on_Human_Rights.pdf.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (2010), “Petition and Case System, Informational Brochure”, Erişim Tarihi: 01.11.2021, Erişim Adresi: http://www.oas.org/es/cidh/docs/folleto/CIDHFolleto_eng.pdf.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (2015), “A Brief History of the Inter-American Commission of Women”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <https://www.oas.org/en/cim/history.asp>.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016/a), “Inter-American Commission on Human Rights”, Erişim Tarihi: 24.09.2021, Erişim Adresi: <https://www.oas.org/en/iachr/>.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016/b), “Inter-American Committees”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: https://www.oas.org/en/cidi/Comisiones_interamericanas.asp.
- Organización de los Estados Americanos [OAS] (2016/c), “The OAS and the Evolution of the Inter-American Human Rights System”, Erişim Tarihi: 01.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/intro.asp>.
- Panchang, Deepa (2011), “MINUSTAH: Keeping the Peace or Conspiring against It?”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://otherworldsarepossible.org/minustah-keeping-peace-or-conspiring-against-it>.
- Paul, Christopher & Clarke, Colin P. & Serena, Chad C. (2014), *Mexico Is Not Colombia: Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations—Supporting Case Studies*, Santa Monica, California: RAND Corporation, RR-548/2.
- Podur, Justin (2012), *Haiti’s New Dictatorship: The Coup, The Earthquake, and the UN Occupation*, Londra: Pluto Press.
- Ruben, Ester & Ağkaya, Onur (2021), “Meksika’nın ‘Bilinmeyen Kirli Savaşı’: Latin Amerika’da ‘İstisnai’ Bir Örnek”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 45, Sayı: 2, ss. 449-448.

- Sanford, Victoria (2003), *Buried Secrets: Truth and Human Rights in Guatemala*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sayarı, Sabri & Dikici Bilgin, Hasret (2015), “Karşılaştırmalı Siyaset Alanının Gelişimi”, içinde (editörler: Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 6-24.
- Sikkink, Kathryn (2014), “Latin American Countries as Norm Protagonists of the Idea of International Human Rights”, *Global Governance*, Cilt 20, Sayı: 3, ss. 389-404.
- Smith, Peter H. (2005), *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Uluslararası Af Örgütü (2005), “Mexico: Justice fails in Ciudad Juarez and the city of Chihuahua”, Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.amnestyusa.org/reports/mexico-justice-fails-in-ciudad-juarez-and-the-city-of-chihuahua/>.
- UN Refugee Agency [UNHCR] (2006), “Country Operations Plan: Overview, Colombia 2006”, Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.unhcr.org/protection/cops/43253fec2/unhcr-country-operations-plan-2006-colombia.html?query=colombia>.
- United Nations [UN] (2003/a), “ONUCA, Resolution of the Security Council, 1989-1992”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucare.html>.
- United Nations [UN] (2003/b), “United Nations Verification Mission in Guatemala, MINUGUA”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/minugua.htm>.
- United Nations [UN] (2003/c), “United Nations Mission in Haiti, UNMIH (1993-1996)”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmih.htm>.
- United Nations [UN] (2003/d), “United Nations Support Mission in Haiti, UNSMIH (1996-1997)”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unsmih.htm>.
- United Nations [UN] (2004), “Resolution 1529 (2004)”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1529\(2004\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1529(2004)).
- United Nations [UN] (2005), “Violence against women in Mexico prompts UN gender expert to voice concern”: Erişim Tarihi: 01.01.2022, Erişim Adresi: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=13507#.V5FUU7h97IV>.
- United Nations [UN] (2010), “Earthquake in Haiti”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/minustah/memori.html>.
- United Nations [UN] (2016/a), “The mandate of the Mission is set out in a Security Council Resolution”, Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://colombia.unmissions.org/en/mandate>.

- United Nations [UN] (2016/b), “Colombia: Agreement to Reintegrate Children from FARC Welcomed by UN Envoy”, Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <https://colombia.unmissions.org/en/colombia-agreement-reintegrate-children-farc-welcomed-un-envoy>.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2009), “OHCHR in Colombia (2008-2009)”, Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/LACRegion/Pages/COSummary0809.aspx>.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2006), “OHCHR in Colombia (2006-2007)”, Erişim Tarihi: 29.12.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/LACRegion/Pages/COSummary.aspx>.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR] (2016), “Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment”, Erişim Tarihi: 16.11.2021, Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/SRTortureIndex.aspx>.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2019), “Global Study on Homicide 2019, Executive Summary”, Erişim Tarihi: 01.08.2021, Erişim Adresi: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet1.pdf>.
- Vom Hau, Matthias (2014), “New Perspectives on Violence and State Power in Latin America”, *Latin American Politics and Society*, Cilt 56, Sayı: 4, ss. 159-167.
- Westra, Laura (2012), *Faces of State Terrorism*, Leiden: Brill.
- Wright, Thomas C. (2017), *Latin America since Independence: Two Centuries of Continuity and Change*, Lanham: Rowman & Littlefield.